

Dimensies van welvaart

Welvaart heeft vele dimensies. Hoewel dit erkend wordt op de eerste bladzijden van haast elk inleidend boek in de economie, blijkt na verder lezen dat de consequenties daaruit niet worden getrokken. Er wordt uiteengezet dat het doel van de economische politiek het vergroten van de welvaart is, dat de welvaart vaak wordt afgemeten aan de grootte van het nationale produkt en dat deze maatstaf een te beperkte is. Vervolgens blijkt dat analyse en instrumentarium, ondanks erkenning van de beperkte betekenis van die doelstelling, toch vrijwel uitsluitend gericht zijn op de produktie en verdeling van materiële goederen en diensten. Welvaart is een subjectieve grootte en er zijn heel wat meer factoren dan alleen produktiegroei die haar positief kunnen beïnvloeden.

Nu moet onmiddellijk worden erkend dat meer produktie en meer welvaart dikwijls parallel lopen. In de jaren vijftig en zestig zal het beschikbaar komen van een steeds omvangrijker en gevarieerder goederenpakket de welvaart van grote groepen in ons land zeker hebben verhoogd en ditzelfde geldt thans nog voor een groot aantal landen in de wereld. Dit betekent niet dat groei van de produktie een doel op zichzelf is. Met de woorden van een ministeriële verklaring in 1970 in OECD-verband: „growth is not an end in itself, but rather an instrument for creating better conditions of life” en „..... increased attention must be given to the qualitative aspects of growth, and to the formulation of policies with respect to the broad economic and social choices involved in the allocation of growing resources”. Het instrumentarium voor het meten van het welslagen van een dergelijke koersverandering en voor het analyseren van verbanden tussen produktie en andere determinanten van welvaart ontbreekt echter grotendeels. De theorie van de economische politiek heeft geen gelijke tred gehouden met het aan het licht komen van nieuwe schaarsten.

Voor de OECD was deze situatie aanleiding tot het opstellen van een programma voor het ontwikkelen van indicatoren die als maatstaven kunnen dienen voor „identificeerbare en definieerbare sociale belangen”, het OECD Social Indicator Development Programme 1), en onlangs publiceerde het Bureau voor de Statistiek van de EG voor de eerste maal cijferreeksen over sociale indicatoren in de gemeenschap 2). In Nederland werkt het Sociaal en Cultureel Planbureau aan het opstellen van sociale indicatoren.

Waarom moet men denken bij het horen van de term sociale indicatoren? De OECD heeft een lijst opgesteld van acht gebieden, waarop zij indicatoren heeft ontwikkeld. Dit zijn: gezondheid, individuele ontwikkeling door leren, werkgelegenheid en kwaliteit van de arbeid, arbeidstijd en vrije tijd, persoonlijke economische situatie, fysieke omgeving, veiligheid en rechtszekerheid, sociale ongelijkheid en participatie, en beschikbaarheid van faciliteiten.

Wanneer men erin zou slagen te komen tot een hanteerbaar aantal kengetallen op deze gebieden, zou een heel wat beter „plaatje” van de welvaart kunnen worden verkregen dan dat waarmee economen zich thans behelpen.

De constructie van een dergelijk „plaatje” zal ongetwijfeld veel hoofdbreken kosten. Overeenstemming moet worden bereikt over een verzameling van doelstellingen die een voldoende representatief beeld geeft van de uiteenlopende dimensies van welvaart. Vervolgens moeten voor het beoordelen van de ontwikkelingen met betrekking tot die doelstellingen operationale indicatoren worden opgesteld. Over die indicatoren moet gedetailleerde statistische informatie worden verzameld. Ten slotte moeten maatregelen van economische politiek worden getoetst niet alleen op hun uitwerking op een beperkt aantal doelstellingen, zoals thans gebeurt, maar daarnaast ook op het veel bredere scala van doelstellingen dat door de sociale indicatoren wordt bestreken, waarna politici tot een integrale afweging zouden kunnen komen.

Het zou onjuist zijn deze voorstelling te zien als een radicale ommezwaai van het thans gevoerde beleid; zij behelst veeleer een uitbouw in de richting van een economisch beleid, waarin rekening wordt gehouden met veel meer dimensies dan nu het geval is, dimensies die ook liggen op gebieden die niet traditioneel tot de economie behoren. Men zou het zo kunnen formuleren, dat de sociale welvaartsfunctie waarop het economisch beleid zich richt, vollediger wordt ingevuld.

Een dergelijke uitbouw zou geleidelijk kunnen geschieden; met steeds meer facetten zou rekening dienen te worden gehouden. Voor het geschetste multidimensionale beleid is inzicht noodzakelijk in de relaties die bestaan tussen de verschillende doelstellingen. Daarnaast worden thans reeds volop onderzoeken gedaan, maar deze zijn toch veelal te fragmentarisch van aard. Wil van een werkelijk integraal beleid sprake kunnen zijn, dan moet het niveau van de daarvoor benodigde informatie zeker niet onderdoen voor het niveau van wat thans op traditioneel economisch gebied wordt geproduceerd. Naast nationale produktierekeningen kan worden gedacht aan milieurekeningen, energierekeningen, ruimterekeningen, sociale rekeningen enz. Deze behoeven niet in termen van geldeenheden te zijn opgesteld. De keuze tussen appels en peren blijft meta-economisch. Het zal duidelijk zijn dat er nog een lange weg te gaan is, voordat de economische politiek haar pretentie de welvaart te bevorderen, werkelijk kan waarmaken.

L. van der Geest

1) OECD, *Measuring social well-being*, A progress report on the development of social indicators, Parijs, 1976.

2) Eurostat, *De sociale indicatoren voor de Europese Gemeenschap*, Luxemburg, 1977.

Inhoud

<i>Drs. L. van der Geest:</i> Dimensies van welvaart	101
Column Nieuwe industriële politiek, door Prof. Dr. F. Rogiers	103
<i>Dr. A. B. T. M. van Schaik:</i> Neo-keynesiaans en neo-klassiek: wel een onderscheid maar geen tegenstelling	104
Vacatures	108
<i>L. W. J. C. Huberts en drs. P. W. A. Veld:</i> Stadsvernieuwing. Een evaluatie van het stadsvernieuwingbeleid van het kabinet-Den Uyl	109
<i>Dr. J. H. C. Lisman:</i> Nomografie	114
<i>Drs. E. F. Limburg:</i> Duivels réveil	117
Europa-bladwijzer De Europese begroting (II): de begroting voor 1978, door Drs. E. A. Mangé	121
Mededeling	123
Boekennieuws W. Driehuis (red.): Economische theorie en economische politiek in discussie, door Prof. Dr. F. Hartog	124
Fr. Naschold: Schulreform als Gesellschaftskonflikt, door Drs. M. Santema	124
Robert R. Blake en Jane Srygley Mouton: Leiderschapspatronen, door Drs. P. van Zuuren	125

ESB: elke week voldoende splijststof.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:

STRAAT:

PLAATS:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.

Redacteur-secretaris: L. van der Geest.
Redactie-medewerker: T. de Bruin.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 137,28 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 96,72
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93;
Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische
Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,30
(incl. 4% BTW en portokosten).

Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101

Alle orders worden afgesloten en
uitgevoerd overeenkomstig de
Regelen voor het Advertentiewezen.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Nieuwe industriële politiek



Tijdens de werkzaamheden van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven werd vastgesteld dat de uitvoerprestaties van ons (industriële) bedrijfsleven sedert 1975 relatief achteruitgaan. Nu is voor België de export van fundamentele en determinerende betekenis voor de verdere economische ontwikkeling, zodat versterking van de concurrentiemogelijkheden prioriteit moet krijgen in de economische politiek. Dit impliceert:

- a. dat het economisch-psychologisch klimaat naar meer vertrouwen zou moeten worden omgebogen;
- b. dat de rentabiliteit van de ondernemingen zou moeten verbeteren;
- c. dat de ontwikkeling van de produktiekosten per geproduceerde eenheid — gecorrigeerd voor wisselkoersvariëaties — op korte termijn minder snel zou moeten stijgen en op middellange termijn niet sneller zou moeten verlopen dan die van de industrie in de concurrerende buurlanden;
- d. dat de verhouding eigen middelen/vreemde middelen een gunstiger beeld zou moeten vertonen (de toeneming van de schuldenlast is een van de elementen die kosten- en rentabiliteitsbeïnvloeding heeft uitgelokt);
- e. dat de investeringsneiging en de innovatiekracht van de ondernemingen zou moeten worden bevorderd.

Zelfs dan moet rekening worden gehouden met de vaststelling dat er op korte termijn geen duidelijke wegwerking van de moeilijkheden zal optreden bij een wederopleving van de wereldvraag, dit vanwege de structuur zelf van het Belgische exportpakket. Inderdaad, de traditionele nijverheidstakken met halfabrikaten, die een belangrijk aandeel vertegenwoordigen in dit pakket, ondergaan een langzame, maar zekere „overheveling” naar landen met een lagere ontwikkelingsgraad, terwijl andere, voornamelijk technologisch-geavanceerde industriebranches, nog onvoldoende werden uitgebouwd om dit afvloeiingsproces te compenseren, en

nog andere in West-Europa (en zelfs in de groep van de ontwikkelde landen) een overcapaciteit hebben. Bovendien mag niet worden vergeten dat de stilstand in het Europese integratieproces een (niet te meten) invloed heeft gehad.

Het is dan ook niet te verwonderen dat de mening wordt geopperd dat het industriebeleid, dat België heeft toegepast in de jaren zestig, een mislukking was. Hiermede kan ik evenwel niet akkoord gaan, want de statistische gegevens wijzen op de volgende globale resultaten: terwijl het bruto binnenlands produkt met gemiddeld 4,8% jaarlijks toenam in de periode 1960-1974, groeide de industrie met gemiddeld 5,8% per jaar, zodat in de volkshuishouding het gewicht van de industrie steeg. (Weliswaar nam de industriële werkgelegenheid slechts met gemiddeld 0,2% per jaar toe, terwijl voor de totale werkgelegenheid een gemiddelde jaarlijkse groei genoteerd werd van 0,7%). De meest produktieve sectoren vindt men dus wel degelijk in de nijverheid en het is duidelijk dat ook voor de toekomst de economische ontwikkeling bepaald zal zijn door de groei van de industrietakken. Derhalve moet het economische beleid prioriteit verlenen aan de industriële politiek.

Op korte termijn zal een relance, verwezenlijkt op Europees vlak door eventueel niet bang te zijn van een Europa van twee snelheden (te realiseren door Benelux, Duitsland en Denemarken), reeds een verbetering moeten brengen. Maar de acties zullen in het bijzonder op middellange termijn moeten worden gevoerd en tot ontplooiing komen in een actieve structuurpolitiek.

Concreet moet het nieuwe industriebeleid gevoerd worden op vele fronten tegelijk: expansie, uitvoer, prijzen en kosten, spuurwerk, werkgelegenheid en produktiviteit. In deze context dreigt

men te veel te gaan denken dat nieuwe instrumenten van industrieel beleid moeten worden gezocht, maar men vergeet dat in de loop der jaren in toenemende mate in België een (al te) groot aantal beleidsinstrumenten en -organen werd opgebouwd, waardoor het instrumentarium tot het meest uitgebreide in Europa behoort. Een opsomming geeft het volgende beeld:

- investeringen: expansiewetgeving, industriële zones en infrastructuur en financiering via NIM, NMKN, NKBK, ASLK enz.;
- arbeidskrachten: scholing, her- en omscholing;
- spuurwerk: diensten wetenschapsbeleid, steun voor prototypes en IWONL;
- nijverheidsbevordering;
- binnenlandse afzet: coördinatie van overheidsbestellingen;
- uitvoer: Fonds voor Buitenlandse Handel, Delcredere, exportkredieten, Copromex;
- reglementeringen m.b.t. prijzen, veiligheid, milieu en dergelijke;
- contractuele planning: vooruitgangcontracten, herstructureringscontracten, contracten ter bevordering van ondernemingsbeheer en technologie;
- indicatieve planning;
- industrieel overheidsinitiatief (voor zover de private sector in gebreke blijft).

Een gecoördineerd gebruik is de noodzakelijke voorwaarde voor succes. Maar ook een selectieve aanwending, want een mes dat te veel wordt gebruikt, zal snijkracht verliezen.

Neo-keynesiaans en neo-klassiek: wel een onderscheid maar geen tegenstelling

DR. A.B.T.M. VAN SCHAIK*

In onderstaand artikel wordt allereerst betoogd dat het mogelijk is om met behulp van een en hetzelfde (CPB-)model de kwantitatieve omvang op te sporen van de gewichten van zowel de invloed van het aantal arbeidsplaatsen als de invloed van de bezettingsgraad op de werkgelegenheid. Volgens schrijver kan de verhouding tussen deze gewichten zich van jaar op jaar wijzigen. Vervolgens gaat schrijver in op de kwestie hoe neo-klassieke en neo-keynesiaanse „verklaringen” van de ontwikkeling van de werkgelegenheid zich in de loop van de tijd kunnen verhouden. De belangrijkste conclusie is, dat in de komende periode neo-keynesiaans georiënteerde beleidsmaatregelen weliswaar niet kunnen worden gemist, maar dat daarnaast de neo-klassieke kijk op de gang van zaken — gezien het dreigende permanente tekort aan arbeidsplaatsen — niet uit het oog mag worden verloren.

Inleiding

De *Bijlage* bij de brief van de minister-president dd. 23 juni 1977, beter bekend als het rapport van de ambtelijke Centrale Economische Commissie, heeft inmiddels veel stof doen opwaaien 1). Met name in *ESB* treft men een keten van reacties aan 2). Deze gang van zaken kan zonder meer verheugend worden genoemd. En het is de verdienste van Driehuis en Van der Zwan hierbij als initiatiefnemers te hebben willen optreden.

Driehuis en Van der Zwan hebben moeite met het model — door het CPB Vintaf-II gedoopt — dat door bovengenoemde ambtelijke commissie is gebruikt. Met name plaatsen zij vraagtekens bij de wenselijkheid van de verschuiving van een neo-keynesiaanse aanpak naar een neo-klassieke benadering, die — naar zij menen — aan de ontwikkeling van CPB-modellen ten grondslag schijnt te liggen. Deze verschuiving berust er volgens beide auteurs niet op, dat een aantoonbaar beter model is ontwikkeld 3).

Scherpe kritiek, en dat hebben Driehuis en Van der Zwan, gaat meestal gepaard met enige overdrijving. Hierdoor worden opponenten uitgenodigd om in dezelfde trant van repliek te dienen. Als voorbeeld geldt de reactie van Peters. Deze is geheel toegespitst op de vraag in welke mate de ontwikkeling van de werkgelegenheid door neo-keynesiaanse dan wel door neo-klassieke elementen kan worden verklaard. De neo-keynesiaanse gedachtengang wordt hierbij vastgehaakt aan de bezettingsgraad als verklarende variabele

van de werkgelegenheid. De neo-klassieke pendant vindt men in het aantal arbeidsplaatsen en daarmee onder meer in de reële arbeidskosten terug. Ook Schouten gaat in zijn reactie op deze probleemstelling in.

De invloed van het aantal arbeidsplaatsen op de werkgelegenheid zou men het arbeidsplaatseneffect (APE) kunnen noemen en die van de bezettingsgraad het bezettingsgraadefect (BGE). De bedoeling van het onderhavige artikel is onder meer om te illustreren, dat het zeer wel mogelijk is om met behulp van een en hetzelfde (CPB-)model de kwantitatieve omvang van de gewichten van beide factoren op te sporen. Hierbij zal tevens blijken, dat de verhouding tussen deze gewichten zich van jaar op jaar kan wijzigen. Een en ander vormt vervolgens de aanleiding om in te gaan op de kwestie hoe neo-klassieke en neo-keynesiaanse „verklaringen” van de ontwikkeling van de werkgelegenheid zich in de loop van de tijd kunnen verhouden. De belangrijkste conclusie is dan, dat de komende periode neo-keynesiaans georiënteerde beleidsmaatregelen weliswaar niet gemist kunnen worden, maar dat daarnaast de neo-klassieke kijk op de gang van zaken — gezien het dreigende permanente tekort aan arbeidsplaatsen — niet uit het oog mag worden verloren. Om het betoog „zuiver” te houden worden zijpaden hierbij alleen in voetnoten betreden. Uitgangspunt voor het geheel is de globale empirie.

De globale empirie

In 1971 bereikte de werkgelegenheid in bedrijven een recordomvang van bijna 4,15 mln. manjaren. Sinds dat jaar kalfte de werkgelegenheid voortdurend af. Naar het zich laat aanzien kan aan deze ontwikkeling voorlopig niet meer dan een halt worden toegeeroepen. Deze verwachting is onder meer

* De auteur is wetenschappelijk hoofdmedewerker aan de Economische faculteit van de Katholieke Hogeschool Tilburg.

1) Centrale Economische Commissie, *Een economische verkenning van de periode 1976-81*, 's-Gravenhage, juni 1977.

2) Tot dusverre zijn verschenen: Prof. Dr. W. Driehuis en Prof. Dr. A. van der Zwan, De voorbereiding van het economisch beleid kritisch bezien, *ESB*, 31 augustus en 7 september 1977; Prof. Dr. A.J. Vermaat, Modellen: maken of breken?, *ESB*, 19 oktober 1977; Prof. Dr. T. Kloek, Vintaf-II bezien tegen de achtergrond van eerdere planbureau modellen, *ESB*, 26 oktober 1977; Prof. Dr. P.J.L.M. Peters, De hamvraag blijft: in welke mate neo-keynesiaans, in welke mate neo-klassiek?, *ESB*, 9 november 1977; Prof. Dr. D.B.J. Schouten, Hoe komen we eigenlijk aan meer winst, want meer winst is op den duur meer werk!, *ESB*, 16 november 1977; Prof. Drs. H. den Hartog en Prof. Drs. J. Weitenberg, Econometrische modellen en economische politiek, *ESB*, 14 en 21 december 1977.

3) Vergelijk Driehuis en Van der Zwan, op. cit., blz. 835.

gebaseerd op de cijfers in tabel 1. Deze tabel bevat vier variabelen, die bij het voorspellen van de werkgelegenheid met behulp van tegenwoordige CPB-modellen van belang zijn 4). Zoals bekend, zijn er geen direct waarneembare gegevens beschikbaar over het aantal arbeidsplaatsen en de bezettingsgraad. Zulke cijfers dienen derhalve te worden „geconstrueerd”. Volgens het constructievoorschrift van de jaargangentheorie spelen de data uit tabel 1 hierbij dan een beslissende rol 5).

Tabel 1. De data a)

Jaar	Reële arbeidskosten	Arbeids-tijd	Investeringen	Productie
mutaties t.o.v. voorafgaand jaar in %				
1971	5,3	— 1,3	— 3,0	3,2
1972	3,9	— 1,0	— 3,7	3,7
1973	6,4	— 1,5	9,9	4,4
1974	7,0	— 2,0	0,5	2,5
1975	4,0	— 2,0	— 7,5	— 1,5
1976	3,0	— 1,0	— 3,0	4,5
1977	3,0	— 0,5	10,0	3,0
1978	3,0	— 0,5	3,0	3,0
1979	3,0	— 0,5	5,0	3,5
1980	3,0	— 0,5	5,0	3,5
1981	3,0	— 0,5	5,0	3,5

a) De hier tot en met 1973 vermelde cijfers wijken enigszins af van de realisaties. Ze worden desalniettemin gebruikt, omdat ze ten grondslag liggen aan de schatting van het jaargangenmodel van het CPB.

Bronnen: *De Economist* 1976, blz. 53 e.v. (1971 t/m 1973). Hierin vindt men ook de precieze omschrijving van bovengenoemde grootheden. De overige cijfers zijn benaderingen en prognoses, ontleend aan CEP-1977 (1974), MEV-1978 (1975 t/m 1978) en CEC-juni 1977 (1979 t/m 1981). In de cijfers voor de laatste drie jaren zijn de gevolgen van eventuele nieuwe beleidsvoornemens uiteraard nog niet verdisconteerd.

Concentreert men de aandacht op de jaren die gaan komen, dan vallen twee saillante ontwikkelingen op. Ten eerst blijkt de reële arbeidskostenontwikkeling (incl. arbeidstijdverkorting) lager uit te vallen dan de groeivoet van de (marginale) arbeidsproductiviteit, welke op ca. 5% kan worden gesteld. Uit dien hoofde mag een behoud van arbeidsplaatsen en daarmee van werkgelegenheid worden verwacht. Ten tweede valt het op, dat de investeringen sneller groeien dan de productie. Dit laatste kan een neerwaartse druk uitoefenen op de bezettingsgraad en daarmee op de werkgelegenheid.

Hoe de werkgelegenheidsontwikkeling de komende periode per saldo zal uitvallen, is met behulp van de globale empirie echter niet te zeggen. Het gebruik van modellen biedt dan enig houvast. Daarover het volgende.

De werkgelegenheid

Volgens de neo-klassiek-keynesiaanse gedachtengang, om in termen van Driehuis en Van der Zwan te spreken, wordt de werkgelegenheid *rechtstreeks* bepaald door twee grootheden, te weten het aantal arbeidsplaatsen en de bezettingsgraad. De door beide auteurs zo bekritiseerde werkgelegenheidsfunctie is de volgende 6):

$$\Delta a = 0,986 \Delta a^* + 1830 \Delta q.$$

Hierin symboliseren:

- Δa = verandering werkgelegenheid ($\times 1.000$ manjaren)
- Δa^* = verandering arbeidsplaatsen ($\times 1.000$ manjaren)
- Δq = verandering bezettingsgraad (in 1970 is $q = 1$)

(Het gebruik van deze functie in hetgeen nu volgt betekent niet, dat wij deze kritiekloos als de best denkbare accepteren.

Enkele kanttekeningen zijn in de voetnoten 12 tot en met 14 ondergebracht. Voor dit betoog houden wij niettemin aan deze functie vast om te illustreren, dat het CPB met deze werkgelegenheidsfunctie bepaald niet van eenzijdigheid be-ticht kan worden).

Volgens bovenstaande functie leveren 1.000 extra arbeidsplaatsen bijna evenveel manjaren werkgelegenheid op. Een stijging van de bezettingsgraad met 1 punt leidt tot 18.300 manjaren meer werkgelegenheid.

De eerste term in het rechterlid van deze functie kan men, zoals gezegd, het arbeidsplaatseneffect en de tweede term het bezettingsgraadeffect noemen. Het staat niet bij voorbaat vast, zoals wel eens wordt gesuggereerd, dat het arbeidsplaatseneffect in deze functie altijd zou domineren. Integendeel 7). In de jaren 1967 tot en met 1970, bijvoorbeeld, steeg de bezettingsgraad met 5 punten. Dit betekende een werkgelegenheidswinst van om en nabij de 90.000 manjaren. Het arbeidsplaatseneffect was in diezelfde tijd ook positief, maar toch aanmerkelijk geringer dan dat van de bezettingsgraad. In de eerste helft van de jaren zeventig daarentegen domineerde het arbeidsplaatseneffect. Hierover nu meer.

Het arbeidsplaatseneffect

In tabel 2 zijn de uitkomsten van de berekeningen met bovenstaande werkgelegenheidsfunctie — voor de periode 1971 tot en met 1981 — gedetailleerd weergegeven.

Ter toelichting op deze tabel het volgende 8). Het totale arbeidsplaatseneffect op de werkgelegenheid (kolom 4) is de resultante van drie dingen. Via nieuwe investeringen neemt het aantal arbeidsplaatsen toe. Via veroudering neemt het aantal arbeidsplaatsen af. Deze veroudering is zowel van technische als van economische aard 9). Economische veroudering treedt op als de reële arbeidskosten in een bepaald jaar hoger worden dan de (gegeven) arbeidsproductiviteit van de

4) Bedoeld worden middellange-termijnmodellen zoals Vintaf-I en Vintaf-II, waarin de jaargangentheorie is geïncorporeerd.

5) Uiteraard zou men nog verder kunnen gaan door ook de cijfers uit tabel 1 voorwerp van berekening te laten zijn. Dit vereist echter een ruimere opzet, waarover in voetnoot 14 meer.

6) Deze werkgelegenheidsfunctie, welke met $\beta = 0,5$ i.p.v. 0,458 eveneens in de Vintaf-modellen is opgenomen, is ontleend aan het artikel van H. den Hartog en H. Tjan, Investments, wages, prices and demand for labour, *De Economist*, nr. 1/2, 1976. (Deze functie geldt alleen voor de situatie van arbeidsovervloed. Hiervan is in de beschouwde periode ook sprake.) De in de tekst beschreven functie luidt in eerste verschillen. Dit is een benadering van de oorspronkelijke versie, die luidt:

$$a = a^* - \beta (1-q)a^* \quad (\beta = 0,458)$$

In eerste verschillen:

$$\Delta a = (0,542 + 0,458 q) \Delta a^* + (0,458a^*) \Delta q.$$

De q en de a^* binnen de haken worden verder benaderd door het rekenkundig gemiddelde van beide grootheden in de periode 1971 tot en met 1981.

7) Reeds enkele maanden vóórdat het artikel van Driehuis en Van der Zwan uitkwam verschenen studies waarin hierop werd gewezen. Vergelijk Dr. A.B.T.M. van Schaik, Wereldhandel en werkloosheid, *ESB*, 20 juli 1977 en Drs. P.B. de Ridder, De huidige werkloosheid, ook een afzetprobleem, *ESB*, 10 augustus 1977.

8) De berekeningen zijn uitgevoerd door gebruik te maken van het model uit het in voetnoot 6 genoemde artikel van Den Hartog en Tjan en de data van tabel 1. Deze data zijn omgezet in absolute grootheden door van de gegevens in 1970 uit te gaan, te weten werkgelegenheid (4129), productie (63130), loonvoet (15,336), prijs productie (1,376), investeringen (10104) en index arbeidstijdverkorting (0,898). Voor de samenstelling van tabel 2 is onder meer gebruik gemaakt van de volgende uitkomsten: *Productiecapaciteit* (1970 t/m 1981: 63130; 66226; 68805; 71231; 72603; 73852; 75756; 78901; 82167; 85573; 89183; 93018. *Arbeidsplaatsen* (1970 t/m 1981): 4129; 4155; 4135; 4101; 4005; 3940; 3899; 3914; 3930; 3943; 3957; 3974.

9) De omvang van de technische veroudering is afhankelijk van de gemaakte vooronderstellingen met betrekking tot het schema van technische overlevingsfracties, het aantal en de omvang van de nog in gebruik zijnde jaargangen.

Tabel 2.. Samenstelling van de veranderingen in de werkgelegenheid van bedrijven (× 1.000 manjaren)

Jaar	Arbeitsplaatsen-effect van			Totaal APE	Bezettingsgraadeffect van				Totaal BGE	APE + BGE	Dominant
	nieuwe investeringen	technische veroudering	economische veroudering		productie	nieuwe investeringen	afstoot	arbeids-tijd-verkorting			
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
1971	266	— 71	— 169	26	59	— 178	69	20	— 30	— 4	BGE
1972	244	— 71	— 192	— 19	67	— 162	76	15	— 4	— 23	APE
1973	255	— 70	— 219	— 34	80	— 170	84	21	15	— 19	APE
1974	244	— 67	— 271	— 94	46	— 162	99	28	11	— 83	APE
1975	215	— 61	— 218	— 64	— 27	— 145	85	28	— 59	— 123	APE
1976	198	— 60	— 178	— 40	82	— 137	76	14	35	— 5	APE
1977	207	— 60	— 133	14	55	— 147	64	7	— 21	— 7	BGE
1978	203	— 63	— 124	16	55	— 145	62	7	— 21	— 5	BGE
1979	203	— 67	— 123	13	64	— 145	62	7	— 12	1	
1980	203	— 70	— 119	14	64	— 146	61	7	— 14	0	
1981	203	— 74	— 113	16	64	— 146	61	7	— 14	2	

APE = arbeidsplaatseneffect en BGE = bezettingsgraadeffect.

Kolom (4) = (1) + (2) + (3); kolom (9) = (5) + (6) + (7) + (8); kolom (10) = (4) + (9).

oudste nog in datzelfde jaar aanwezige jaargang 10). In 1974 bijvoorbeeld, zo blijkt uit tabel 1, stegen de reële arbeidskosten zeer fors. In kolom 3 is dit dan ook duidelijk herkenbaar.

Kolom 4 beschrijft, zoals gezegd, het totale arbeidsplaatseneffect. In de jaren 1972 tot en met 1976 moeten ca. 250.000 arbeidsplaatsen verloren zijn gegaan. Daar staat enige winst in het jaar 1971 en in de periode 1977 tot en met 1981 tegenover. Per saldo blijft het verlies t.o.v. het begin van de jaren zeventig nog aanzienlijk, namelijk zo'n 150.000 arbeidsplaatsen.

Het bezettingsgraadeffect

Het bezettingsgraadeffect versterkt de hierboven geschetste ongunstige ontwikkeling van de werkgelegenheid in de jaren zeventig 11). Kolom 9 biedt hierover informatie. De cijfers in deze kolom zijn de resultante van vier factoren. Het teken van de invloed van deze factoren op de werkgelegenheid is begrijpelijk als men voor ogen houdt, dat de bezettingsgraad het quotiënt is van productie en productiecapaciteit. Stijgt de productie dan neemt de bezettingsgraad toe. Stijgt daarentegen de productiecapaciteit dan neemt de bezettingsgraad af. Nu is de verandering van de productiecapaciteit, op zich genomen, ook weer de resultante van een aantal zaken. Door nieuwe investeringen neemt de productiecapaciteit uiteraard toe en door afstoot — in de vorm van technische en economische veroudering — neemt ze af. Dit zijn dezelfde factoren

als die, welke bij de opsplitsing van het arbeidsplaatseneffect naar voren kwamen. Het verschil is echter, dat deze factoren in het onderhavige geval met een *tegensgesteld* teken op de verandering van de werkgelegenheid inwerken. De verklaring hiervan ligt voor de hand. Nieuwe investeringen vergroten de productiecapaciteit en verlagen daarmee de bezettingsgraad. Afstoot daarentegen (en arbeidstijdverkorting) verkleint de productiecapaciteit en oefent zodoende een positieve invloed uit op de bezettingsgraad en daarmee op de werkgelegenheid.

In dit verband is het interessant om te bekijken wat nu per saldo de invloed is van investeringen op werkgelegenheid. Hiertoe dient men de cijfers uit de kolommen 1 en 6 regelsgewijs bij elkaar op te tellen. Er resulteert dan een reeks cijfers dalend van 88.000 manjaren in 1971 naar 57.000 manjaren in 1980 en 1981. Van het arbeidsplaatseneffect van investeringen blijft na aftrek van het dienovereenkomstige bezettingsgraadeffect dus slechts ca. 1/3 gedeelte over! (Volledigheidshalve zij vermeld, dat het bezettingsgraadeffect van de investeringen via de productie (kolom 5) sinds 1977 weer positief is en op gemiddeld 13.000 manjaren per jaar kan worden gesteld).

Terugkerend naar het totale bezettingsgraadeffect (kolom 9) dient te worden gesignaleerd, dat alleen de jaren 1973, 1974 en 1976 een stijgende bezettingsgraad te zien geven. Het jaar 1974, met zijn relatief lage groeivoet van de productie, springt hier wat merkwaardig uit. De verklaring is echter, dat in dit jaar de reële arbeidskosten zo snel stegen, dat de productiecapaciteit nog minder toenam dan de productie.

Alles bij elkaar levert de optelsom van arbeidsplaatseneff-

10) De economische veroudering bevat via de afkapconditie tevens het effect van arbeidstijdverkorting. Dit effect is meestal groter dan de positieve invloed, welke arbeidstijdverkorting via het bezettingsgraadeffect op de werkgelegenheid uitoefent.

11) De opsplitsing van het bezettingsgraadeffect geschiedde als volgt. Allereerst werd Δq benaderd door

$$\frac{\Delta y}{y_{-1}} - \frac{\Delta y^*}{y^*_{-1}}$$

Hierin symboliseren y de productie en y^* de productiecapaciteit. (Confrontatie van de uitkomsten van de oorspronkelijke werkgelegenheidsfunctie van Den Hartog en Tjan met die van de hier ontwikkelde versie ervan leert, dat deze en de in voetnoot 6 genoemde

benaderingen de resultaten nauwelijks beïnvloeden.) Vervolgens kon worden gerekend met:

$$\left(\frac{h_{-1}^{0,75}}{h^{0,75}} - 1 \right) y^* \frac{(i/\kappa)h^{0,75}}{y^*_{-1}} \rightarrow (8) \quad \frac{(s/\kappa)h^{0,75}}{y^*_{-1}} \rightarrow (7).$$

Hierin symboliseren i de investeringen, κ de kapitaalcoëfficiënt, s de afstoot en h de index voor arbeidstijdverkorting.

fecten en bezettingsgraad-effecten — zoals uit kolom 10 van tabel 2 blijkt — een somber beeld 12). Tot en met 1978 loopt de werkgelegenheid terug 13). Van enig herstel daarna is nauwelijks sprake 14).

We keren nu terug naar de centrale probleemstelling van dit artikel.

Neo-keynesiaans en neo-klassiek

Met het voorgaande is geïllustreerd, dat de kwantitatieve omvang van de gewichten van beide effecten gemakkelijk kan worden opgespoord. Tevens blijkt, dat de verhouding tussen deze gewichten zich van jaar op jaar kan wijzigen. De laatste kolom van tabel 2 biedt hierover informatie. Hieruit volgt dat de jaren 1972 tot en met 1976 uitkomsten laten zien, welke koren op de molen van „arbeidsplaatsentheoretici” vormen. De jaren 1977 en 1978 brengen de „bezettingsgraadtheoretici” weer aan het woord.

Hoe zit het nu met het onderscheid tussen neo-klassieken en neo-keynesianen? Loopt dit parallel aan het hierboven gemaakte onderscheid?

Het antwoord op de laatste vraag is niet onmiddellijk met een eenvoudig ja of nee te beantwoorden. De reden hiervan is, dat bij het onderscheid tussen neo-klassieken en neo-keynesianen vooral de specifieke kenmerken van de — historisch gegroeide — *uitgangssituatie* van belang zijn. Men redeneert vooral neo-klassiek, wanneer er situaties in het geding zijn, waarin kan worden gesproken van een min of meer *volledige* bezetting van de productiecapaciteit. (De „mate” van volledige bezetting kan hierbij dan nog mede zijn gedetermineerd door het feit, dat de vraag naar — bepaalde

soorten — arbeid groter is dan het desbetreffende aanbod ervan). De werkgelegenheid zal overeenkomstig deze visie in hoofdzaak kunnen groeien doordat de productiecapaciteit toeneemt en daarmee het aantal arbeidsplaatsen. In de neo-keynesiaanse optiek heeft men meer een situatie op het oog, waarbij het productieapparaat duidelijk *onderbezet* is. Zulk een onderbezetting kan dan veroorzaakt zijn door het te kort schieten van de effectieve vraag. Het zal duidelijk zijn, dat de werkgelegenheid volgens deze gedachtengang in hoofdzaak kan groeien doordat de effectieve vraag toeneemt.

Het verschil tussen neo-klassieken en neo-keynesianen valt dus nagenoeg samen met het hierboven — in verband met de verklaring van de werkgelegenheidsontwikkeling — gemaakte onderscheid tussen „arbeidsplaatsentheoretici” en „bezettingsgraadtheoretici”. Om dit verder te illustreren is tabel 3 samengesteld.

Tabel 3. Enkele kenmerken van vier naoorlogse periodes (1962 t/m 1981)

Periode	APE	BGE	APE + BGE	q	a*/a ^s
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1. 1962 t/m 1966	0	0	0	0,958	a* > a ^s
2. 1967 t/m 1971	+	+	+	0,977	a* = a ^s
3. 1972 t/m 1976	—	0	—	0,983	a* < a ^s
4. 1977 t/m 1981	+	—	0	0,955	a* < a ^s

Bronnen: 1962 t/m 1970 artikel Den Hartog en Tjan (vergelijk voetnoot 6); 1971 t/m 1981 gegevens met betrekking tot tabel 2; APE = arbeidsplaatseneffect; BGE = bezettingsgraad-effect; q = (gemiddelde) bezettingsgraad; a* = aantal arbeidsplaatsen; a^s = aanbod van arbeid.

levert deze functie de volgende resultaten (investeringsquote in 1975 is 14,73):

Jaar	APE	BGE	APE+BGE	Dominant
1976	—	—	—	APE
1977	0	—	—	BGE
1978	+	—	—	BGE
1979	+	—	+	APE
1980	+	—	+	APE
1981	+	—	+	APE

Ook hier dus de „terugkeer” van de dominantie van het bezettingsgraad-effect in de jaren 1977 en 1978.

Overigens dient te worden vermeld, dat de functie van De Ridder, tegen het einde van de jaren zeventig een werkgelegenheids-groei te zien geeft van zo'n 40.000 manjaren per jaar. Dit komt, omdat het arbeidsplaatseneffect door de aangebrachte vereenvoudigingen erg zwaar wordt ingeschat. Te zwaar, want de groei van de productiecapaciteit en daarmee van het aantal arbeidsplaatsen is te hoog, omdat impliciet met een te lage arbeidsinkomensquote wordt gewerkt. Het resultaat is dan ook, dat de bezettingsgraad van De Ridder in de periode 1977 t/m 1981 met 8 à 9 punten „keldert”, zonder dat dit duidelijke repercussies heeft op het verloop van de werkgelegenheid. De functie van De Ridder lijkt ons derhalve minder geschikt voor (ex ante) voorspellingsdoeleinden. Daar komt bij dat ook de resultaten over de jaren vijftig en het begin van de jaren zestig ongelooftwaardig voorkomen. Op basis van de inzichten die met het model van Den Hartog en Tjan zijn verkregen, kan immers worden gesteld dat in de periode 1954-1965 in de afkapconditie met de produktiviteitsgroei van vooroorlogse jaargangen moet worden gerekend. De cijfers over de ontwikkeling van de vooroorlogse gemiddelde arbeidsproduktiviteit wijzen uit, dat deze groeivoet aanzienlijk lager moet zijn geweest dan de 4,8% waarmede De Ridder werkt.

14) De in tabel 3 neergelegde informatie ondergaat nauwelijks enige wijziging als men gebruik maakt van het complete Vintaf-II model. De voornaamste bevindingen n.a.v. simulaties met dit model zijn — tot dusverre — de volgende:

- de voorspelling van de werkgelegenheidsontwikkeling in de jaren 1974 en 1975 is even somber als die met het hierboven besproken partiële model;
- de uitkomsten zijn nogal gevoelig voor het jaar, waarin men de berekeningen opstart;
- bij op dit moment redelijk geachte vooronderstellingen over de waarden van exogenen zoals wereldhandel, autonome bestedingen, WIR-effecten enz. blijft de werkloosheid in 1981 op het peil van 1977.

Hoe een en ander dient te worden beoordeeld, is voorwerp van nadere studie.

T.a.v. het bovenstaande gaat dank uit naar de heer H. J. Struycken voor diens hulp bij het op de computer „zetten” van Vintaf-II.

12) De (ex post) voorspelling van de werkgelegenheidsontwikkeling in de jaren 1974 en 1975 is duidelijk te somber. Dit euvel bleek inherent te zijn aan alle (d.w.z. vele tientallen) door ons onderzochte varianten van het jaargangenmodel. Vergelijk in dit verband A. B. T. M. van Schaik, Is er een direct verband tussen economische veroudering en bezettingsgraadverliezen?, *ESB*, 17 november 1976, alsmede: Deel II, gevoeligheidsanalyse, *Ter Discussie*, KHT, 29 december 1976. Uit deze studies komt naar voren, dat het *patroon* van de geschatte reeksen voor arbeidsplaatsen en werkgelegenheid tamelijk robuust is, d.w.z. tamelijk ongevoelig voor veranderingen in de vooronderstellingen, zoals het niveau van de normale bezettingsgraad in 1970. Vooral de uitkomsten voor de jaren, waarin geen vooroorlogse jaargangen meer voorkomen, vertonen een nagenoeg identiek beeld. Anders gezegd, vele varianten van het jaargangenmodel leiden tot nagenoeg dezelfde voorspellingen als die, welke in kolom 10 van tabel 2 zijn gerapporteerd.

Gesteld kan worden, dat het zonder meer toepassen van het jaargangenmodel op de jaren 1974 en 1975 tot een overschatting van de economische veroudering leidt. Kennelijk is in de praktijk de afkap „tegengehouden”. Een aanwijzing hiervoor vindt men onder meer in het feit — zoals dat uit de kwartaaloverzichten van de Handelingen van de Tweede Kamer uit 1976 (de nrs. 12821-10 en 12821-12) naar voren komt — dat in de jaren 1973 tot en met 1976 ruim f. 1 mrd. is uitgetrokken voor directe steunmaatregelen (vooral herstructurering) aan het bedrijfsleven. Het is niet onwaarschijnlijk, dat een gedeelte van dit bedrag bij de marginale jaargangen is terechtgekomen. Bovendien vereist het behoud van marginale jaargangen slechts een fractie van dit bedrag. Om dit laatste te illustreren, kan het jaar 1974 als voorbeeld worden genomen. In dit jaar ontvielen ons — volgens de berekeningen — 275.000 arbeidsplaatsen, meer concreet de helft van jaargang 1956 en 90% van jaargang 1957. De arbeidskosten (inclusief arbeidstijdverkortings) beliepen f. 14.727. De economische veroudering zou nihil zijn geweest bij een kostenbedrag van f. 13.736. Per marginale arbeidsplaats was dus hooguit f. 991 subsidie nodig om deze ten minste een jaar overeind te houden. Met een totaal subsidiebedrag van minder dan f. 272 mln. zouden in 1974 derhalve 275.000 arbeidsplaatsen behouden zijn gebleven. Dit ter illustratie. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen hoeveel arbeidsplaatsen (en voor welke tijdsperiode) er de facto ten gevolge van gerichte steunmaatregelen in stand zijn gehouden. (Het effect op de totale bezettingsgraad van een en ander is relatief gezien gering.)

13) Deze uitkomst kan ook met andere door het CPB ontwikkelde werkgelegenheidsfuncties worden gevonden. De meest recente is die van P. B. de Ridder in: Een jaargangenmodel met vaste technische coëfficiënten en in kapitaal geïncorporeerde arbeidsbesparende technische vooruitgang, *Occasional Paper*, nr. 14, juli 1977. De Ridder heeft het model van Den Hartog en Tjan vereenvoudigd door het te lineariseren. Zijn werkgelegenheidsfunctie bevat eveneens de hierboven besproken effecten. Gebruik makend van de cijfers uit tabel 1

Hierin zijn de 20 jaren vanaf 1961 in vier gelijke perioden van 5 jaar opgedeeld. Per periode zijn de (gemiddelde) arbeidsplaatsen- en bezettingsgraadeffecten getypeerd (de kolommen 1 en 2). Tevens is de gezamenlijke invloed van beide effecten op de werkgelegenheid vermeld (kolom 3). Daarnaast vindt men cijfers over de gemiddelde bezettingsgraad in de beschouwde perioden (kolom 4). De laatste kolom, ten slotte, geeft de verhouding aan tussen het aantal arbeidsplaatsen en het aanbod van arbeid.

Het doorslaggevend kenmerk van de situatie in de jaren 1962 tot en met 1966 is, dat het aanbod van arbeid een knelpunt vormde. De gemiddelde bezettingsgraad was laag, terwijl de werkloosheid zich rond een minimumniveau bewoog. De werkgelegenheidsontwikkeling werd in die tijd — zoals uit de Vintaf-modellen blijkt — gedetermineerd door de groei van het aanbod van arbeid. De noodzaak van een keynesiaans-geïnspireerde bezettingsgraadverhoging was in die tijd derhalve nauwelijks aanwezig.

De tweede periode (1967 tot en met 1971) werd gekenmerkt door een positieve invloed op de werkgelegenheid van zowel het arbeidsplaatsen- als het bezettingsgraadeffect. De afzwakking in de groei van het aantal arbeidsplaatsen was echter een — in die tijd welhaast onopgemerkt — teken aan de wand van het zich aandienende tekort aan arbeidsplaatsen.

In de derde periode (1972 tot en met 1976) nam de werkgelegenheid af. Per saldo bleek *alleen* het arbeidsplaatseneffect hieraan debet te zijn. Deze ontwikkeling ging gepaard met een gemiddeld *hoge* bezettingsgraad. Voor deze periode valt de neo-klassieke benadering van het werkloosheidsvraagstuk derhalve samen met die van de „arbeidsplaatsentheoretici”.

Hetzelfde kan niet worden gezegd van de vierde periode (1977 tot en met 1981). Naar het zich laat aanzien zal het positieve arbeidsplaatseneffect bijna volledig teniet worden gedaan door het negatieve bezettingsgraadeffect. Evenals in

de eerste periode (1962 tot en met 1966) moet in de komende jaren met een gemiddeld lage bezettingsgraad rekening worden gehouden. Het grote verschil tussen beide perioden is echter, dat het — de afgelopen 10 jaar — opgelopen tekort aan arbeidsplaatsen blijft bestaan. Het lage niveau van de bezettingsgraad noopt derhalve nu *wel* tot een keynesiaanse aanpak. Maar daarnaast mag — gezien het dreigende permanente tekort aan arbeidsplaatsen — de neo-klassieke benaderingswijze niet uit het oog worden verloren. Anders gezegd. Het ligt voor de hand om de komende jaren maatregelen te nemen ter bevordering van de vraag, maar neo-klassieke inzichten geven hierbij — noodgedwongen — wel de richting aan. Men zal het dan vooral in die richting moeten zoeken, waarbij positieve bezettingsgraadeffecten in ieder geval *niet* gepaard gaan met door dezelfde maatregelen geïnduceerde negatieve arbeidsplaatseneffecten. Dat zulke maatregelen — ook binnen het kader van de Vintaf-modellen — kunnen worden bedacht en uitgewerkt, is in essentie al geïllustreerd in de in voetnoot 7 genoemde artikelen.

Slot

Met het bovenstaande moge duidelijk zijn gemaakt, dat verschillende verklaringswijzen en daarmee beleidsvormen, ook binnen het referentiekader van één model, tot hun recht kunnen komen. De door Driehuis en Van der Zwan geopperde noodzaak om verschillende modellen (neo-keynesiaanse, neo-klassiek-keynesiaanse, marxistische en monetaristische) naast elkaar te ontwikkelen en te hanteren lijkt ons derhalve vooralsnog niet aangetoond.

A.B.T.M. van Schaik

Vacatures

Functie:	Bij:	Blz.:
<i>ESB van 11 januari</i>		
Economist	De Nederlandsche Bank Amsterdam	46
Gewoon lector in de economie (in het bijzonder op het terrein van welzijnsvraagstukken)	Rijksuniversiteit Groningen in samenwerking met Agogische Akademie Friesland en Sociaal Hoger Onderwijs Friesland	II
Administrateur (financiële administratie)	Dienst Openbare Werken te Gouda	III
Ordinaris in de bedrijfshuishoudkunde	Erasmus Universiteit Rotterdam	IV
<i>ESB van 18 januari</i>		
Economisch onderzoeker (m/v) (Arbeidsmarkt-situatie en economische structuur in het Rijnmondgebied)	Openbaar Lichaam Rijnmond	70
Adjunct-directeur	Gemeentelijk Havenbedrijf Amsterdam	71
Academicus (ec. drs. of jurist) (Ontwikkelingssamenwerking)	Het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond	72
Algemeen secretaris	SER	II
Directeur van financiën	Gemeente Eindhoven	III

Functie:	Bij:	Blz.:
Hoofd documentatie en bibliotheek	NMB te Amsterdam	IV
<i>ESB van 25 januari</i>		
Medewerker met een hogere beroepsopleiding	Provinciale Waterstaat Zuid-Holland (Bureau Financiële Zaken)	84
Development economist	Euroconsult te Arnhem	91
Jonge bedrijfs economen	ABN Bank Amsterdam (Afd. Risico-analyse)	94
(Bedrijfs)econoom (mnl./vrl.)	Ministerie van Defensie	98
Ervaren econoom met juridische belangstelling	Tebodin BV, Den Haag	99
Hoofd van de economische, financiële en administratieve dienst	Energiebedrijf Rijnland, Leiden	100
Onderzoeker	Vrije Universiteit Amsterdam, Vakgroep Accountancy	100
Wetenschappelijke onderzoekers (m/v) (economen, sociologen)	EIM, Den Haag	II
Hoofd hoofd afdeling bedrijfseconomische en administratieve zaken (mnl./vrl.)	Ministerie van Verkeer en Waterstaat (Rijks-waterstaat, directie sluizen en stuwen)	III
Econoom	Amro Bank (Economisch Bureau)	IV

Stadsvernieuwing

Een evaluatie van het stadsvernieuwingsbeleid van het kabinet-Den Uyl

L. W. J. C. HUBERTS*
DRS. P. W. A. VELD*

In onderstaand artikel wordt het stadsvernieuwingsbeleid van het kabinet-Den Uyl tussen 1973 en 1977 geconfronteerd met de beleidsdoelinden, zoals die door de progressieve partijen vóór de totstandkoming van dat kabinet werden geformuleerd. Als uitgangspunt voor deze confrontatie is het progressieve regeerakkoord „Keerpunt '72” gekozen. Ter aanvulling van dit stuk is een doeleinden-middelenanalyse gemaakt op grond van een artikel van J. Schaefer uit 1973 1). Op basis van deze twee stukken zijn tien beleidsverwachtingen geselecteerd. Deze beleidsverwachtingen worden vervolgens met het feitelijk gevoerde stadsvernieuwingsbeleid geconfronteerd.

Stadsvernieuwingsuitgaven 1970—1976

Omdat verschillende beleidsverwachtingen zijn getoetst aan de ontwikkeling van de stadsvernieuwingsuitgaven, wordt eerst deze ontwikkeling weergegeven in tabel 1. Bij het samenstellen van deze tabel hebben we een onderscheid gemaakt tussen begrote bedragen en werkelijk uitgegeven bedragen 2). Dit om te bekijken of er een discrepantie bestaat tussen de op rijksniveau gemaakte beleidsvoornemens en de feitelijke uitvoering van dit beleid met name op gemeentelijk niveau.

In tabel 1 zijn niet opgenomen de stadsvernieuwingsuitgaven van andere Ministeries dan het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (VRO). Verder zijn niet opgenomen enkele posten op de begroting van VRO, omdat zij niet konden worden gesplitst in uitgaven voor stadsvernieuwingsdoelinden en niet-stadsvernieuwingsdoelinden. Het betreft hier uitgaven voor vervangende nieuwbouw, lokatiesubsidies, individuele huursubsidies, materiële en personele uitgaven en bijdragen aan toegelaten instellingen.

Gaan we dan nu over op de confrontatie van de beleidsverwachtingen met het feitelijk gevoerde beleid. Een weergave van onze analyse van *Keerpunt '72* en het artikel van Schaefer laten we hier achterwege; we gaan dus uit van het eindproduct van die analyse. Aan de hand van de genoemde bronnen kan de lezer overigens gemakkelijk controleren of onze selectie van beleidsverwachtingen representatief is voor de inhoud van die bronnen.

Beleidsverwachting 1: subjectsubsidies

„Het stelsel van individuele huursubsidies wordt uitge-

breid. Dit komt tot uiting in:

- a. een absolute groei van bedragen uitgetrokken voor subjectsubsidies;
- b. een stijging van het percentage van de begroting van VRO, dat wordt uitgegeven voor subjectsubsidies”.

Zoals reeds eerder werd opgemerkt, hebben wij deze subsidies niet opgesplitst naar de mate waarin zij voor stadsvernieuwings- of niet-stadsvernieuwingsdoelinden worden gebruikt. We gaan er daarom vanuit, dat de totale subjectsubsidiebedragen representatief zijn voor de stadsvernieuwing. Tabel 2 geeft zowel de absolute als de relatieve cijfers 3).

De conclusie uit tabel 2 is, dat de uitgaven voor subjectsubsidies, zowel absoluut als relatief gezien, bijzonder sterk zijn gestegen. In de paragraaf over beleidsverwachting 5 zullen we zien, dat de subjectsubsidies ook in kwalitatieve zin zijn verbeterd en uitgebreid.

Beleidsverwachting 2: woonbelasting

„Er wordt een systeem van woonbelasting ingevoerd; mensen die een geringer gedeelte van hun inkomen voor wonen besteden dan een overeen te komen norm (bijv. een normhuurquote van 10%) betalen over het verschil belasting”.

In de afgelopen kabinetsperiode werden door de bewindslieden van VRO voorstellen gedaan over deze materie. Deze voorstellen hadden geen betrekking op eigenaar-bewoners, doch slechts op de huurders. Bovendien werd voorgesteld de woonbelasting niet via de belastingdienst te verrekenen. Dit voorstel werd door de Kamer verworpen. Daarna hebben de bewindslieden geen nieuwe initiatieven ter zake ontplooid. De conclusie is, dat aan deze beleidsverwachting niet is voldaan.

Beleidsverwachting 3: prioriteit stadsvernieuwing

„Stadsvernieuwing krijgt een hogere prioriteit binnen de volkshuisvesting:

- a. een absolute groei van de uitgaven voor stadsvernieuwing;

* De auteurs studeerden bestuurskunde in Nijmegen, waar zij dit artikel schreven in het kader van het onderzoekproject „Ekonomie en democratie in de stadsontwikkeling”. Voor hun kritiek op een eerdere versie van dit artikel danken zij Drs. A. B. Ringeling, L. Oltheten, Drs. J. Pronk en Drs. W. van Raaij.

1) J. Schaefer, Sloop of herstel van woningen zijn geen toevallige processen, *Socialisme en Democratie*, juni 1973.

2) Daarbij ondervonden wij veel steun van P. C. Schild, werkzaam bij het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening. Daarvoor onze dank.

3) Deze cijfers zijn afgeleid uit de primitieve begrotingen van 1970—1976.

Tabel 1. Ontwikkeling stadsvernieuwingsuitgaven, 1970-1976

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
	(in mln. guldens)						
1. Bijdragen sanering a) (45)	91,0	97,0	66,0	82,0	98,0	113,9	101,9
1a. Werkelijk uitgegeven	72,0	67,0	78,4	78,0	76,6	87,1	85,0
2. Bijdragen reconstructie b) (45a)	20,0	32,0	60,0	61,0	60,0	88,0	88,0
2a. Werkelijk uitgegeven	20,0	43,0	25,6	62,1	68,7	66,0	62,2
3. Bijdragen afbraak krotten (48)	11,0	14,0	20,0	17,0	16,0	25,9	27,9
3a. Werkelijk uitgegeven	10,3	14,4	13,4	12,1	11,6	18,8	22,5
4. Totaal „sloop“-bijdragen	122,0	143,0	146,0	160,0	174,0	227,8	217,8
4a. Totaal uitgegeven „sloop“-bijdragen	102,3	124,4	117,4	152,2	156,9	171,9	169,7
5. Bijdragen individuele woningverbetering (49)	10,0	22,0	25,0	33,0	43,0	53,8	77,5
5a. Werkelijk uitgegeven	12,6	24,7	30,8	33,1	26,5	46,0	80,9
6. Bijdragen rehabilitatie c) (50)	—	—	—	7,0	12,5	65,3	65,8
6a. Werkelijk uitgegeven	—	—	—	0,2	1,6	12,5	30,0
7. Leningen woningverbetering (76)	47,0	59,0	43,0	50,1	92,3	248,9	337,3
7a. Werkelijk uitgegeven	32,5	38,9	45,2	65,9	142,0	243,8	559,5
8. Totaal „opknop“-bijdragen	57,0	81,0	68,0	90,1	147,8	368,0	480,6
8a. Totaal uitgegeven „opknop“-bijdragen	45,1	63,6	76,0	99,2	170,1	302,3	669,4
9. Bijdragen verbetering en ontruiming (46)	20,0	25,0	20,0	32,5	52,5	66,3	29,5
9a. Werkelijk uitgegeven	6,3	14,4	17,3	30,0	47,5	70,8	40,0
10. Bijdragen verhuiskosten etc. (47)	—	—	—	—	—	5,0	102,0
10a. Werkelijk uitgegeven	—	—	—	—	—	—	30,0
11. Totaal begrote bijdragen	199,0	249,0	234,0	282,6	374,3	667,1	829,9
11a. Totaal werkelijke uitgaven	153,7	202,4	210,7	281,4	374,5	545,0	909,1
	(in procenten)						
12. 4 als % van 11	61,3	57,4	62,4	56,6	46,5	34,1	26,3
12a. 4a als % van 11a	66,6	61,4	55,7	54,0	41,9	31,5	18,6
13. 8 als % van 11	28,6	32,5	29,0	31,8	39,5	55,1	57,9
13a. 8a als % van 11a	28,6	31,4	36,0	35,2	45,4	55,6	73,6

Het cijfer achter de begrotingsposten correspondeert met het nummer van de diverse begrotingsposten op de primitieve begroting, d.w.z. de eerste bij de Tweede Kamer ingediende begroting in een bepaald begrotingsjaar.

a) Sanering is het verbeteren van de bebouwde kom of een gedeelte daarvan uit een oogpunt van volkshuisvesting, meestal door het afbreken van krotten.

b) Reconstructie is het verbeteren van de stedenbouwkundige structuur van de bebouwde kom of een gedeelte daarvan.

c) Rehabilitatie is het verbeteren en herstellen van de woonbaarheid van een woonwijk en de daarin gelegen particuliere en andere gebouwen.

Tabel 2. Subjectsubsidies 1970-1976

Jaren	A. Subjectsubsidies in mln. guldens	B. Uitgaven volkshuisvesting in mln. guldens	C. A in % van B
1970	—	2.816,0	—
1971	—	3.036,9	—
1972	33	3.578,5	0,9
1973	69,5	4.377,0	1,6
1974	94	5.137,3	1,8
1975	314	6.210,4	5,0
1976	510	6.977,6	7,5

Tabel 3. Uitgaven volkshuisvesting en stadsvernieuwing

Jaren	Volkshuisvesting in mln. guldens	Stadsvernieuwing in mln. guldens	Stadsvernieuwing in procenten
1970	2.816,0	199,0	7,1
1971	3.036,9	249,0	8,2
1972	3.578,5	234,0	6,5
1973	4.377,0	282,6	6,5
1974	5.137,3	374,3	7,3
1975	6.210,4	667,1	10,7
1976	6.977,6	829,9	11,9

Tabel 4. „Opknop“-bijdragen in procenten van de „sloop“-bijdragen

Jaren	1970	1974
	46,7	84,9
	56,6	161,5
	46,6	220,7
	56,3	

b. een relatieve groei van de uitgaven voor stadsvernieuwing in procenten van de totale begroting van VRO”.

De stadsvernieuwingsuitgaven zijn in absolute zin sterk toegenomen: van ongeveer f. 200 mln. in 1970 tot ruim f. 800 mln. in 1976 (4). Deze stijging is voor het overgrote deel tot stand gekomen in de regeringsperiode van het kabinet-Den Uyl. Dit beeld blijft bestaan, wanneer we rekening houden met een bouwkostenstijging in de jaren 1971 tot 1976 van ongeveer 11% per jaar. Ten einde vast te stellen of de stadsvernieuwingsuitgaven ook relatief zijn gestegen, vergelijken we in tabel 3 de totale volkshuisvestingsuitgaven met de totale stadsvernieuwingsuitgaven.

Uit deze tabel blijkt dat ook in relatieve zin de stadsvernieuwingsuitgaven sterk zijn gestegen. De conclusie uit het voorgaande luidt, dat stadsvernieuwing binnen de volkshuisvesting een duidelijk grotere prioriteit heeft gekregen.

Beleidsverwachting 4: prioriteit rehabilitatie

„Rehabilitatie krijgt een hogere prioriteit binnen de stadsvernieuwing:

- de absolute uitgaven voor rehabilitatie stijgen;
- de relatieve uitgaven voor rehabilitatie stijgen, zowel uitgedrukt in procenten van de totale stadsvernieuwingsuitgaven als in procenten van de „sloop“-bijdragen”.

De uitgaven voor sanering, reconstructie en afbraak van krotten, door ons „sloop“-bijdragen genoemd, zijn in de periode 1970-1976 gestegen van f. 122 mln. tot f. 217 mln., d.w.z. met ruim 75% (5). De uitgaven voor woningverbetering en rehabilitatie, door ons „opknop“-bijdragen genoemd, zijn in dezelfde periode gestegen van f. 57 mln. tot f. 480 mln., een toename van 800% (6). De absolute „opknop“-bijdragen zijn

4) Zie tabel 1, rij 11.

5) Zie tabel 1, rij 4.

6) Zie tabel 1, rij 8.

zeer sterk gestegen, ook in vergelijking met de eveneens sterke stijging van de „sloop“-bijdragen. De relatieve groei van de „opknop“-bijdragen kunnen we toelichten met de posten 12 en 13 van tabel 1. Daaruit blijkt een opmerkelijke beleidsverschuiving, want de nadruk is, in plaats van op sloop, op opknappen komen te liggen. Wanneer we naar de werkelijk uitgegeven bedragen kijken, wordt dit beeld nog versterkt.

Het relatieve aspect kunnen we verder verduidelijken door de „sloop“-bijdragen op 100 te stellen en de „opknop“-bijdragen daaraan te relateren (zie tabel 4).

De conclusie uit het voorgaande luidt, dat rehabilitatie een duidelijk hogere prioriteit binnen de stadsvernieuwing heeft gekregen.

Beleidsverwachting 5: financiële regelingen

„De financiële regelingen voor stadsvernieuwing en met name rehabilitatie worden uitgebreid voor:

- a. gemeenten en corporaties;
- b. individuele eigenaars en huurders”.

Wij hebben ons beperkt tot de regelingen, die de grootste betekenis hebben voor de rehabilitatie en tot de regelingen, die vooral van belang zijn voor individuele huurders.

Rehabilitatie door gemeenten en corporaties

De mogelijkheden voor het verbeteren van vooroorlogse woningen van gemeenten en corporaties zijn dezelfde gebleven, nl. via leningen op basis van de Woningwet en bijdragen in een eventueel exploitatietekort. De mogelijkheden voor het verbeteren van naoorlogse woningen van gemeenten en corporaties zijn aanzienlijk verbeterd. Tot 1975 moesten corporaties en gemeenten zelf voor de financiering van een dergelijk verbeteringsproject zorgen. Na 1975 kunnen daarvoor leningen worden verstrekt plus een bijdrage in de dekking van de jaarlijkse lasten van ten hoogste 50% van het verschil tussen kapitaallasten en huurverhoging na het opknappen van de woningen.

Deze vergrote mogelijkheden tot het verkrijgen van rijksleningen zijn ook zichtbaar in tabel 1, regel 7 en 7a. Het gemiddelde voor de periode 1970 tot en met 1973 is: f. 49,8 mln. (regel 7) en f. 45,6 mln. (regel 7a). Het gemiddelde voor de periode 1974 tot en met 1976 is: f. 226,2 mln. (regel 7) en f. 315,1 mln. (regel 7a). Opvallend is, dat voor de periode 1974 tot en met 1976 de werkelijk uitgegeven bedragen een stuk boven de begrote cijfers liggen. Dit betekent dat de verruimde mogelijkheden door corporaties en gemeenten zijn benut.

Rehabilitatie door particuliere eigenaars

Particuliere eigenaars zijn voor rehabilitatiesubsidies hoofdzakelijk aangewezen op de in tabel 1 in regel 5 en 6 genoemde regelingen. De regelingen zijn tijdens het kabinet-Den Uyl een paar keer verbeterd. Het subsidiepercentage werd in 1975 opgetrokken van 30 tot 35. Per 1 januari 1977 werden de beide regelingen samengevoegd.

Eén van de verbeteringen was een verdere stijging van de subsidie tot 40% van de rehabilitatiekosten. Een andere verbetering was uitbreiding van de werkingsfeer van de regeling tot alle verouderde woningen. Een negatief punt uit de nieuwe regeling voor particuliere eigenaars is het aan een maximum binden van de huurverhoging na rehabilitatie. Deze mag maximaal 3% van de rehabilitatiekosten bedragen.

Of voor de particuliere huiseigenaars per saldo een verbetering of een verslechtering resulteert, kon door ons niet worden vastgesteld. Een beoordeling van de nieuwe regeling is mede daardoor nog niet te geven. Van de vroegere regeling was, zo blijkt uit de vergelijking van de begrote en werkelijk uitgegeven bedragen in de regels 5, 5a, 6 en 6a van tabel 1, de regeling voor de individuele woningverbetering het meest succesvol.

De regelingen voor huurders

De regeling voor de individuele huursubsidie is in 1975 aanmerkelijk verbeterd: zij geldt sindsdien voor alle huurwoningen; de subsidiebedragen zijn verhoogd van f. 1.860 tot f. 3.600 per jaar; men komt tot een inkomen van f. 35.000 in aanmerking voor huursubsidie (was f. 22.000); bij het minimumloon wordt het verschil tussen huur en huurnorm volledig vergoed en de huurnorm varieert met de hoogte van het inkomen.

De wijzigingen hebben ertoe geleid, dat het uitgekeerde bedrag aan huursubsidies sterk is gestegen, nl. van f. 114.594 in de periode 1974-1975 tot f. 316.310 in de periode 1976-1977. Verder kan men sinds 1975 een bijdrage krijgen van het rijk, wanneer men als gevolg van woningverbetering extra kosten moet maken. Uit tabel 1 rij 10 en 10a blijkt, dat deze regeling moeizaam op gang komt.

De conclusie die uit deze paragraaf kan worden getrokken, luidt dat gemeenten, corporaties en huurders tijdens de regeerperiode van het kabinet-Den Uyl meer mogelijkheden hebben gekregen. Of de particuliere verhuurders per saldo zijn vooruitgegaan, hebben wij niet kunnen vaststellen.

Beleidsverwachting 6: kennisvergroting

„De kennis op het gebied van het wonen in oudere wijken wordt vergroot door middel van onderzoek en experimenten”.

In 1973 waren er nauwelijks gegevens voorradig waarop een stadsvernieuwingsbeleid was te baseren. Ter illustratie: de cijfers in de nota Volkshuisvesting van 1972 over het te slopen woningbestand waren gebaseerd op onderzoek gedaan in 1961! Onderzoek verdiende daarom volgens Schaefer, van Dam en Gruyters grote nadruk. De uitgaven ervoor stegen van f. 6,7 mln. in 1972 tot f. 13 mln. in 1975, d.w.z. met 80%. Ook het onderzoekobject is gewijzigd. Gaandeweg is het accent in plaats van op de evaluatie van voltooide projecten komen te liggen op het verwerven van inzicht in de problemen van oude woongebieden, de betekenis daarvan voor de bewoners, de rol van de oude woongebieden binnen het grotere deel en in de problemen die zich bij stadsvernieuwing voordoen.

Enkele van de opgezette projecten omvatten de inventarisatie van de oude woongebieden in de grote gemeenten, onderzoek naar de stadsvernieuwing in 20 middelgrote gemeenten, knelpuntenonderzoek in het project „Proeftuinen rehabilitatie”. Ook het meer algemene woningbehoefteonderzoek en het kwalitatief woningonderzoek zijn voor de stadsvernieuwing van belang.

De conclusie kan zijn dat de beleidsverwachting wordt bevestigd. Meer onderzoek en experimenten zijn verricht op het gebied van het wonen.

Beleidsverwachting 7: woonwaardering

„Er wordt een systeem opgesteld en ingevoerd, waarin de minimumeisen zijn vervat waaraan woningen en woonomgeving van te rehabiliteren wijken moeten voldoen”.

In het begin van de jaren zeventig werd er voor het beoordelen van woningen veel gebruik gemaakt van de Antriv-methode. Dit systeem omvat het toekennen van strafpunten aan een woning, wanneer deze niet voldoet aan bepaalde woontechnische normen. Positieve kenmerken worden onvoldoende gewaardeerd en ook sociale elementen, zoals bijvoorbeeld de kwaliteit van de buurt, krijgen geen aandacht. Het hanteren van de Antriv-methode wordt daarom tegenwoordig algemeen verworpen.

Een alternatieve methode, o.a. noodzakelijk om de kwaliteit van opgeknapt woningen te garanderen, ontbreekt nog. Wel is er gewerkt aan het tot stand komen van methoden,

waarmee de bouw- en woontechnische kenmerken van een woning kunnen worden verzameld. Dit werd noodzakelijk, omdat huurverhogingen werden gekoppeld aan de kwaliteit van de woning. Daarnaast zijn de voorschriften voor nieuwbouw in 1976 aangepast.

Conclusie: aan de beleidsverwachting wordt niet voldaan. Er is geen systeem tot stand gekomen, waarin de minimumeisen zijn vervat, waaraan woningen en woonomgeving van te rehabiliteren wijken moeten voldoen.

Beleidsverwachting 8: Wet op de stadsvernieuwing

„Er komt een Wet op de stadsvernieuwing tot stand. Daarin zijn o.a. opgenomen:

- a. uitbreiding van de financiële steun van het rijk;
- b. uitbreiding van het wettelijk instrumentarium inzake de stadsvernieuwing en rehabilitatie:
 - gedoogplicht voor eigenaars en huurders,
 - voorkeursrecht t.b.v. de gemeente,
 - onteigening volgens gebruikswaarde”.

In mei 1976 is, na de gebruikelijke lange procedure, bij de Tweede Kamer het ontwerp van de Wet op de stadsvernieuwing ingediend. Hoofdpunten van het wetsontwerp zijn:

- de financiële regelingen (beginseltoezegging van rijkssteun in een vroeg stadium; bij de uitvoering van de stadsvernieuwing in de daartoe aangewezen gebieden zal het rijk 100% van het nadelige saldo van kosten en baten vergoeden);
- afstemming op de ruimtelijke wetgeving;
- de eigenlijke stadsvernieuwingsmaatregelen (verbeteringsplan, herindelingsplan) zijn beide sterk op uitvoering gericht;
- aanvullende juridische instrumenten (een leefmilieuveror-

dening met onder meer een sloopverbod en een herbouwplicht in bepaalde gevallen; voorts onder meer de mogelijkheid tot aanschrijving voor ingrijpende woningverbetering, een voorkeursrecht voor gemeenten en onteigeningsmogelijkheden);

- vèrgaande coördinatie met de werkzaamheden van andere departementen op het terrein van de stadsvernieuwing;
- nieuwe mogelijkheden voor inspraak en participatie van wijkbewoners en andere betrokkenen.

Het was de bedoeling van Schaefer, dat de wet vooral voor de „noodgebieden” in de grootste gemeenten werkzaam wordt. In de andere gebieden kan gebruik worden gemaakt van de algemeen geldende regelen. Deze beperking roept vraagtekens op. Het is onduidelijk waarom de middelgrote en kleinere gemeenten het wel zonder extra financiën, voorkeursrecht etc. zouden kunnen stellen.

Het ontwerp van de Wet op de stadsvernieuwing ligt dus bij de Kamer. Wat werd er daarnaast nog op wettelijk gebied gerealiseerd?

a. Financiële regelingen

Reeds in 1977 is de financiële regeling uit het ontwerp van de Wet op de stadsvernieuwing in een zestal grote gemeenten in werking getreden (Beschikking geldelijke steun stadsvernieuwing 1977, ofwel de „interim-saldoregeling”).

b. Juridisch instrumentarium

- gedoogplicht. In januari 1977 is door de Tweede Kamer een wijziging van de Woningwet aanvaard, welke de gemeenten de mogelijkheid moet bieden de eigenaren van woningen aan te schrijven tot het aanbrengen van verbeteringen aan hun woningen. Een deel van de gewenste verbeteringen zal ook de

Het Ministerie van Economische Zaken vraagt

beleidsmedewerkers (mnl./vrl.)

b.v.k. economen of bedrijfskundigen

Vereist: voltooide universitaire opleiding. Ook zij, die binnenkort afstuderen kunnen reageren.

Functieroulatiesysteem: jonge beleidsmedewerkers zullen bij hun indiensttreding worden opgenomen in het bij het Ministerie van Economische Zaken bestaande functieroulatiesysteem. Hierdoor kunnen zij zich met verschillende aspecten van het werk op het ministerie vertrouwd maken. Dit betekent dat in beginsel in acht jaar drie verschillende functies worden vervuld.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: het aanvangssalaris bedraagt tenminste f 2776,- per maand, met een jaarlijkse verhoging van ca. f 120,- per maand, waarna een max. salaris van f 4933,- per maand kan worden bereikt. De salarissen zijn exclusief 8% vakantie-uitkering.

Het ministerie: de economische situatie stelt het Ministerie van Economische Zaken voor zware opgaven. Snelle ontwikkelingen vragen snelle beslissingen. Het beleidsmatig voorbereiden daarvan betekent dan ook dat men werkt aan actuele problemen die veel contacten meebrengen met bedrijfsleven, overheden en internationale organisaties.

Plaatsingsmogelijkheden zijn er bij alle vijf Directo-
raten-Generaal en bij een aantal stafdirecties. De
Staatsalmanak, waarin een organisatieschema van
het Ministerie van Economische Zaken is opgenomen
en alle afdelingen met een globaal overzicht van hun
taken zijn weergegeven, kan een eerste oriëntatie zijn.
Nadere inlichtingen zijn verkrijgbaar bij de Directie
Personeel van het Ministerie van Economische Zaken
onder nr. (070) - 81 40 11, toestel 3442 of 3264.

De verschillende beleidsfuncties hebben betrekking
op o.a. midden- en kleinbedrijf, buitenlandse econo-
mische betrekkingen, prijzen en mededinging, regio-
nale economische politiek, industrievraagstukken,
personeels- en organisatieaangelegenheden, energie-
vraagstukken, consumentenbeleid, begrotingszaken.

**Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van
vacaturenummer 8-3989/0936 (in linkerbovenhoek
van brief en enveloppe), zenden aan de
Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1.
Corr. adres: Postbus 20013, 2500 EA 's-Gravenhage.**



bewoner moeten gedogen. Beroep is zowel voor de eigenaar als voor de bewoner mogelijk.

• voorkeursrecht en onteigening tegen gebruikswaarde. In 1975 werd een wetsontwerp Voorkeursrecht Gemeenten bij de Tweede Kamer ingediend. Het centrale probleem bij een voorkeursrecht bij de verkoop van onroerend goed is de prijs welke de gemeente moet gaan betalen. Er is dan ook een directe samenhang met de wijziging van de Onteigeningswet, die beoogde het gebruikswaardestelsel in te voeren. Onteigening tegen gebruikswaarde was voor de confessionele partijen echter niet acceptabel. Ook het voorkeursrecht voor gemeenten was daardoor van de baan.

Samenvatting

Er is in de regeringsperiode van het kabinet-Den Uyl geen Wet op de stadsvernieuwing tot stand gekomen. Niet onbegrijpelijk, wanneer men rekening houdt met de gebruikelijke lange weg van de parlementaire en buiten-parlementaire behandeling van een wetsontwerp. Wel zijn buiten deze wet om een aantal zaken geregeld: financiële regelingen zijn ingevoerd en aanschrijving tot woningverbetering met geëigendheid bestaat als mogelijkheid. Andere zeer essentiële zaken, voorkeursrecht en onteigening op basis van de gebruikswaarde, zijn echter door de confessionele partijen tegengehouden.

De conclusie luidt, dat aan de beleidsverwachting formeel niet en materieel ten dele is voldaan.

Beleidsverwachting 9: woningverdeling

„De gemeenten krijgen een sterkere greep op de verdeling van het woningbestand door

- een verscherping van de Woonruimtwet 1947;
- herinvoering van deze wet in die gebieden waar zij niet meer van kracht is”.

De verkiezingsprogramma's van de progressieve en confessionele partijen liepen in 1972 op dit punt nogal uiteen. Keerpunt '72 wenste de afschaffing van de bestaande regelingen van huurharmonisatie en huurliberalisatie; in die gebieden waar de Woonruimtwet 1947 reeds buiten werking was gesteld, zou bovendien de gemeentelijke bevoegdheid om woningen toe te wijzen en te vorderen, opnieuw moeten worden ingevoerd. Dit komt dus grotendeels overeen met de hierboven geformuleerde hypothese. De confessionele partijen daarentegen wensden in 1972 een geleidelijke uitbreiding van de huurliberalisatie en een voortzetting van het harmonisatiebeleid.

Wat hield nu het compromis op dit punt in? De regeringsverklaring deelt mee dat het kabinet de Woonruimtwet 1947 weer wenste in te voeren voor bepaalde gemeenten en voor bepaalde categorieën van woningen. In de gemeenten waar de wet nog gold, zou zij van kracht blijven. Verdere huurliberalisatie was dus van de baan.

Bij de praktische uitwerking van deze beleidsuitgangspunten dient echter een kanttekening te worden gemaakt. De genoemde herinvoering van de Woonruimtwet werd overgelaten aan de gemeenten. Zij moeten bij de Kroon om herinvoering verzoeken. In drie gevallen is dat gebeurd. Steeds werd het verzoek gehonoreerd.

De conclusie is, dat de beleidsverwachting slechts zeer gedeeltelijk is bevestigd. De greep van gemeenten op de verdeling van het woningbestand is toegenomen, maar niet in de verwachte mate. De verscherping van de Woonruimtwet is uitgebleven.

Beleidsverwachting 10: machtspositie van ondernemingen

„De machtspositie van grote bouwondernemingen en pro-

jectontwikkelaars tegenover gemeenten wordt aan banden gelegd door:

- het versterken van de gemeentelijke mogelijkheden tot het voorbereiden, opstellen en uitvoeren van plannen op het gebied van de ruimtelijke ordening;
- maatregelen die de vrijheid van handelen van grote bouwondernemingen en projectontwikkelaars beperken”.

In 1973 zegt Schaefer: „Door de schaarste enerzijds en door de afscherming van hun economische positie anderzijds, hebben de ondernemers alleen maar dure producten op de markt kunnen brengen. De consument wil en moet anders”. Zijn er ook maatregelen genomen tegen de bouwbedrijven en projectontwikkelaars? Het gaat hier over het ingrijpen in het systeem van de vrije ondernemingswijze productie, omdat het doen en laten van bedrijven binnen de vrije markt leidt tot ontoelaatbare negatieve gevolgen voor de woon- en leefsituatie van mensen. Het kabinet-Den Uyl heeft echter geen stap gezet in de richting van het direct of indirect onder controle krijgen van bouwbedrijven en projectontwikkelaars. Dat lag ditmaal niet alleen aan tegenwerking van confessionele zijde. De progressieve bewindslieden op Volkshuisvesting hebben op dit gebied geen enkel initiatief ontplooid.

Richtlijnen of voorschriften voor het handelen van dergelijke ondernemingen zijn gehandhaafd. Aan het opbouwen van een overheidsapparaat dat in staat is zelfstandig onderzoek te verrichten en plannen op te stellen, is niet gedacht. De uitvoering van werken op het gebied van de volkshuisvesting is volledig in handen van particuliere bedrijven gebleven.

De conclusie luidt, dat aan de beleidsverwachting niet is voldaan. De machtspositie van grote bouwondernemingen en projectontwikkelaars tegenover gemeenten is op geen enkele manier aan banden gelegd.

Besluit

In het voorgaande is nagegaan in hoeverre het stadsvernieuwingsbeleid van het kabinet-Den Uyl overeenkwam met het door de progressieve partijen in 1972 voorgestelde beleid.

De eerste twee beleidsverwachtingen waren gericht op de meer algemene doelstelling: „het doorbreken van de relatie laag inkomen = slecht wonen”. Het huursubsidiemiddel werd naar verwachting kwantitatief en kwalitatief uitgebreid. Een vorm van woonbelasting kwam echter niet tot stand.

Verdere beleidsverwachtingen waren meer toegespitst op de stadsvernieuwingsproblematiek. De stadsvernieuwing kreeg binnen de uitgaven voor volkshuisvesting de verwachte hogere prioriteit. Met name de groei van de rehabilitatie-uitgaven was enorm. Financiële regelingen voor gemeenten, corporaties en huurders werden duidelijk uitgebreid. Meer onderzoek en experimenten met betrekking tot de stadsvernieuwing vonden plaats. Daarentegen kwam er geen systeem met minimumeisen aan rehabilitatiewijken tot stand. Ook een Wet op de stadsvernieuwing haalde het Staatsblad niet. Wel werden een aantal van de daarin op te nemen regelingen buiten die wet om gerealiseerd. Gemeentelijke bevoegdheden inzake de woningverdeling werden minder dan verwacht uitgebreid. De machtspositie van grote bouwondernemingen en projectontwikkelaars bleef onaangetast.

De eindconclusie moet luiden, dat het kabinet-Den Uyl de stadsvernieuwing een geweldige financiële injectie heeft gegeven. Vooral de uitgaven voor rehabilitatie zijn enorm gestegen. Het kabinet is er echter niet in geslaagd een aantal voorwaarden voor een effectief en efficiënt stadsvernieuwingsbeleid te scheppen. Vooral daar, waar de huidige eigendoms- en machtsverhoudingen in het geding kwamen (woonbelasting, gebruikswaarde, machtspositie ondernemingen), bleef het bij werken in de marge.

Leo Huberts
Peter Veld

Nomografie

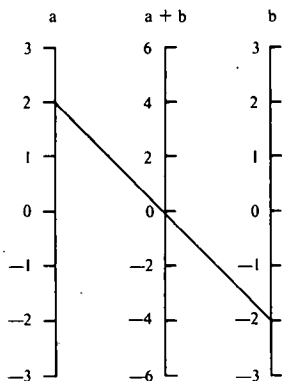
DR. J. H. C. LISMAN

Een zoeklichtje op de nomografie. Weliswaar in de economie en econometrie niet veelvuldig gebruikt, maar in de statistiek en techniek — ondanks moderne rekenruigen — bepaald geen „vieux jeu”, zoals wel eens wordt gezegd.

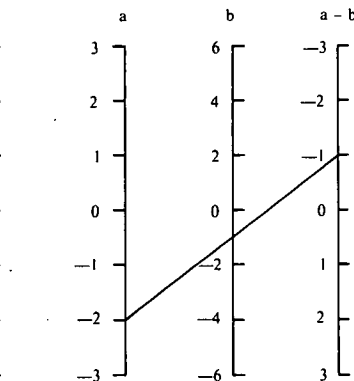
Een nomogram kan men zien als een grafisch werktuig waarmee men een grootheid die van andere grootheden afhangt kan meten. De nomografie houdt zich bezig met het tekenen van wiskundige verbanden en het in beeld brengen van wiskundige formules. Het is grafisch rekenen, waarbij aflezen komt in de plaats van numeriek rekenen. De constructie van een nomogram kan ingewikkeld zijn, het aflezen is simpel. Het woord nomografie is afkomstig uit het Grieks: nomos = wet of voorschrift en grapho = schrijven.

Het meest eenvoudige theoretische voorbeeld is optellen en aftrekken. Het nomogram daarvoor bestaat uit drie equidistante assen, zoals in figuur 1a en 1b is aangegeven. Men kan het eerste nomogram gebruiken om de som van twee grootheden te bepalen (af te lezen op de middelste as), terwijl het tweede nomogram dient voor het berekenen van verschillen.

Figuur 1a.



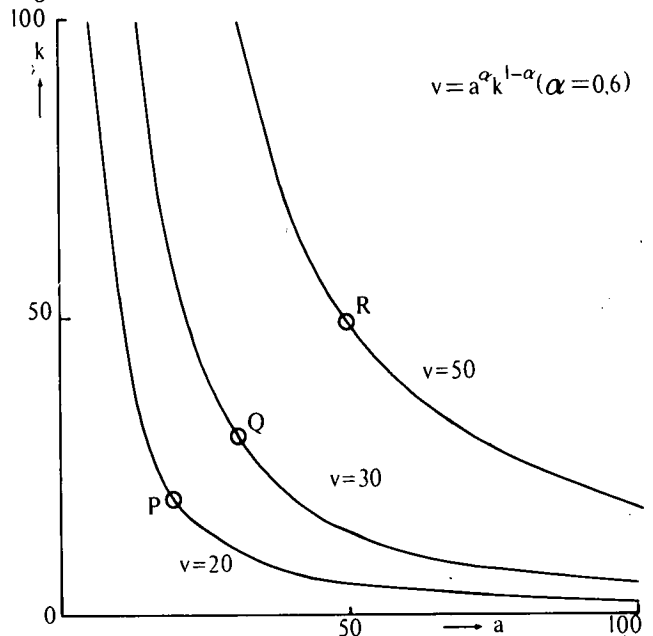
Figuur 1b.



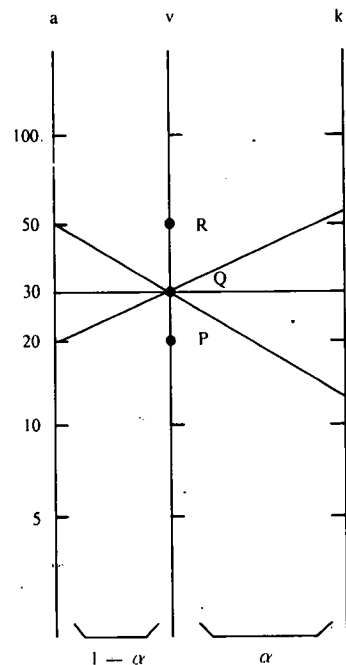
Een ander voorbeeld is het nomogram voor een productie-functie $v = a^\alpha k^{1-\alpha}$. De eerste mogelijkheid is gegeven in figuur 2a en stelt het aloude systeem van iso-productiecurven voor. Men kan dit soort figuur echter pas een echt nomogram noemen indien een nauw aaneengesloten bundel iso-productiecurven aanwezig is, zodat — al is er dan geen schaal voor v — toch een voldoende nauwkeurige aflezing mogelijk is. In figuur 2b is wél een schaal aanwezig, nl. op de middelste as. De bundel rechten door één bepaalde v -waarde (hier 30) is dual met de iso-productiecurve voor

deze v in figuur 2a. De schaalverdeling in figuur 2b is uiteraard logaritmisch.

Figuur 2a.

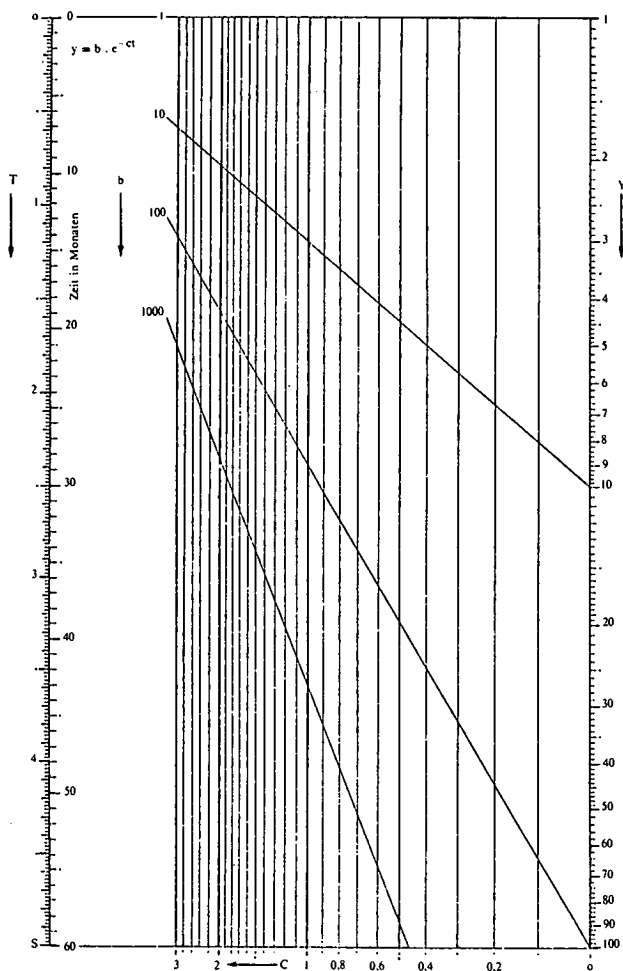


Figuur 2b.



Een voorbeeld van een nomogram waarbij 4 grootheden zijn betrokken vindt men in figuur 3. Het betreft hier de exponentiële functie $y = b \cdot c^{-ct}$. De constructie van dit nomogram 1) is eveneens eenvoudig.

Figuur 3.



Nomogrammen komen in de economische praktijk weinig voor. Ik ontdekte er enkele 2). De studie van Grypdonck is vrij recent; hij schrijft in zijn inleiding:

„Het nomogram als visuele uitdrukking van functionele relaties, als wiskundig-grafisch model dus, is een gemakkelijk te hanteren instrument in het kader van het bedrijfseconomisch programmeren, voor zover het gaat om kwantificeerbare gegevens.

Het plannen, het programmeren op bedrijfseconomisch vlak is vooral afgestemd op het optimaliseren van een doelstellingsfunctie. De nomografische techniek wordt in een eerste reeks studies toegepast voor het optimaliseren van het productiepakket, met dien verstande dat de mogelijke implicaties van een afwijking van het optimum ook worden benaderd. Zo worden ook de voorwaarden onderzocht om bij heterogene productie een opbrengst te bereiken die tenminste de kosten dekt, en dit aansluitend bij de break-even analyse zoals die bij homogene productie van toepassing is. Een mathematische en nomografische studie van de knelpunttarieven, zoals die bij beleidsbeslissingen worden gehanteerd sluit dit deel af.

Een aantal bedrijfseconomische vraagstukken geformuleerd onder de vorm van modellen hebben betrekking op de indifferentie-

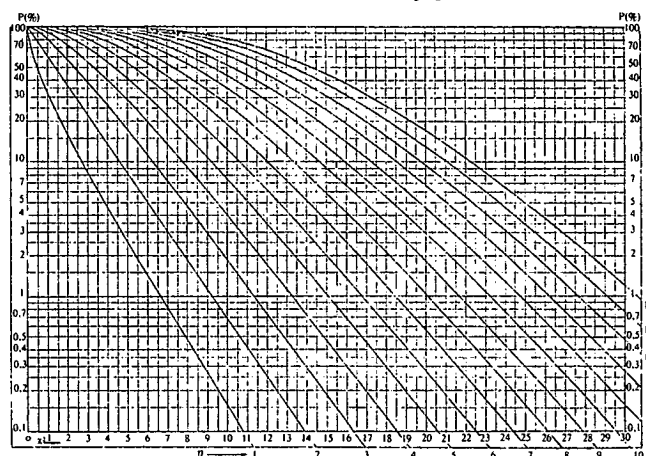
situatie, dit is het behoud van het bereikte niveau van de doelstellingsfunctie op het gebied van kosten, winst of rentabiliteit onder gewijzigde waarden van de baselementen. Het tweede deel wordt op deze problematiek afgestemd.

In het laatste deel wordt een aantal specifieke problemen in verband met optimaliseren nomografisch benaderd. Het gaat om de optimale bestelgrootte en seriegrootte, een bijzonder geval van productieprogrammering, en een mengprobleem”.

Veel meer toepassing vinden nomogrammen in de statistiek en de econometrie voor zover het mathematisch-statistische methoden betreft. Een voorbeeld is het nomogram voor de χ^2 -toets dat reeds in 1946 door Sittig is ontworpen 3) en in figuur 4 is afgebeeld. Hij heeft listiglijk het aantal vrijheidsgraden n gereserveerd voor de kromme lijnen; interpolatie is daar namelijk niet nodig, omdat het altijd gehele getallen zijn.

Een aantal nomogrammen op statistisch gebied (o.a. χ^2 - en t-verdeling, diverse betrouwbaarheidstoetsen) kan men vinden in de losbladige bundel *Statistische Tabellen en Nomogrammen* die onder redactie van de Vereniging voor Statistiek wordt uitgegeven door H. E. Stenfert Kroese NV (Leiden, Pieterskerkhof 38). Voorwaar een handig mapje dat tegen bescheiden prijs is te verkrijgen.

Figuur 4. Nomogram voor de χ^2 -test of goodness of fit



Voor de geïnteresseerde lezer zij nog vermeld dat alle statistische nomogrammen die ik heb kunnen vinden, aanwezig zijn in de bibliotheek van de Vereniging voor Statis-

1) A. Stammberger, *Nomogramme*, 1966.

2) A. Gabel, *Nomographische Lösung von Kurs- und Rentabilitätsaufgaben*. Proefschrift, Amsterdam, 1935. A. Grypdonck, *Nomografisch programmeren*, uitg. v. h. G. Delwel, Wassenaar, 1972 (zie ook Proefschrift Tilburg, 1969). J. van der Knaap, Bepaling van de personeelssterkte op kostenbasis (nomogrammen voor het gemiddelde tekort en de kans op personeelstekort, stagnatiekans), *Statistica Neerlandica*, vol. 21, 1967, blz. 175 e.v.

3) J. Sittig, Nomogram voor de χ^2 -test of goodness of fit, *Statistica Neerlandica*, vol. 1, 1946/47, blz. 107.

Met ESB een beter economisch-politiek inzicht

tiek (p/a Centraal Planbureau, Van Stolkweg 14, Den Haag). De catalogus is gepubliceerd in het Bulletin van de Vereniging voor Statistiek, 1977, no. 7/8.

Nomografie is bijna honderd jaar oud. De grondlegger was d'Ocagne in 1884 4). De literatuur is bijzonder omvangrijk en heeft in hoofdzaak betrekking op de constructie van nomogrammen ten dienste van de techniek. Vele — ik schat het aantal wel op een één à twee duizend — zijn uiterst ingenuus opgezet.

Er zijn tal van leerboeken, waaronder enkele Nederlandse 5). Wie behoefte heeft aan een samenvattend overzicht van de nomografie leze het afscheidscollège van Haasbroek 6), destijds lector aan de Technische Hogeschool te Delft. Zo juist ontving ik nog een gloednieuw boek dat

m.i. als een fraai standaardwerk is te beschouwen 7). Nomografie is nog altijd een levend vak!

J. H. C. Lisman

4) M. d'Ocagne, Procédé nouveau de calcul graphique, *Annales des Postes et Chaussées*, 1884.

5) G. L. Ludolph en A. P. Potma, *Beginselen der nomografie*, 1931. C. J. van Mansum, *Nomogrammen*, Handleiding ten dienste van praktijk en onderwijs, 1946. J. C. G. Nottrot, *Leerboek der nomografie*, 1930. F. Timmers, *Functionele en nomografie*, 1960. H. J. van Veen, *Inleiding tot de nomografie*, 1952.

6) N. D. Haasbroek, Een geschiedkundig overzicht van de nomografie, *Tijdschrift voor Kadaster en Landmeetkunde*, 80, 1964, blz. 165.

7) C. Bliefert, G. Dehms en G. Morawietz, *Praktische Nomographie*, New York, 1977.

Gewest 's-Gravenhage



In het Gewest 's-Gravenhage werken de gemeenten 's-Gravenhage, Leidschendam, Nootdorp, Rijswijk, Voorburg en Zoetermeer samen, ondermeer op het terrein van de economische ontwikkeling.

Voor de beleidsafdeling Economische Ontwikkeling van het Gewestbureau wordt gevraagd een

econoom

met belangstelling voor de regionale aspecten van de economische ontwikkeling.

De afdeling houdt zich naast het vervullen van een aantal secretariaten van overlegorganen bezig met het beleidsondersteunende werk betreffende arbeidsmarktvragestukken. Daarin speelt naast het opzetten en begeleiden van regionaal economisch onderzoek het aanpakken van projecten, waarbij overheid en bedrijfsleven te zamen betrokken zijn een grote rol.

Kandidaten dienen over het vermogen te beschikken om in een klein, dynamisch team tot snelle en gerichte beleidsadviesing te komen. Een goede uitdrukkingsvaardigheid in woord en geschrift is daarbij gewenst. Enige ervaring strekt tot aanbeveling.

Het aanvangssalaris zal liggen tussen f 2.321,— en f 3.270,— bruto per maand.

De gebruikelijke rechtspositieregelingen zijn van toepassing.

Sollicitaties kunnen binnen twee weken na verschijning van dit blad gericht worden aan het Dagelijks Bestuur van het Gewest 's-Gravenhage, Kerkplein 3 — Postbus 66, 's-Gravenhage.

Duivels réveil

„Pourquoi ce réveil soudain de démons protectionnistes qu'on croyait morts au cours de deux décennies qui avaient démontré — avec le développement considérable de nos exportations — l'intérêt de l'ouverture des frontières?”

(André Rossi)

Nooit sinds de oorlog heeft het protectionisme zo'n acute bedreiging gevormd als thans. Na de diepe recessie van 1975 werd door velen het aanvankelijk uitblijven van belangrijke importbeperkingen uitgelegd als een succes van de internationale economische politiek, dat gunstig afstak bij de wanprestaties der jaren dertig. Dit optimisme was voorbarig en negeerde bovendien de snel toenemende omvang van de indirecte protectie door subsidies.

In de zomer van 1977 schreef de Franse minister van handel een zorgelijk stuk 1), waaraan het openingscitaat van dit artikel is ontleend. Daarin keerde hij zich krachtig tegen vërgaande protectionistische voorstellen van de Franse linkerzijde en bepleitte een „waarlijke organisatie van de internationale handel”, waarbij de nadruk zou moeten vallen op het slechten van de niet-tarifaire belemmeringen. Als door een wesp gestoken reageerden de West-Duitsers, die uiteraard de aanval van Rossi op de Franse protectionisten goedkeurden, doch in zijn pleidooi voor een georganiseerde handel een afwijking zagen van het beginsel van de multilaterale vrijhandel. De regeringen van West-Duitsland en de VS zijn samen met het GATT-secretariaat 2) de meest uitgesproken voorstanders van handhaving en uitbreiding van de toepassing van dit beginsel.

Intussen echter hebben de duivels van het protectionisme, ontwaakt uit hun meer dan twintigjarige slaap, zich de ogen uitgewreven en een aantal van hen is onmiskenbaar aan het werk gegaan. Het is niet nodig, hier een opsomming van de zich als een lawine ontwikkelende gebeurtenissen te geven. Als meest spectaculair geval kan de dubbele — doch daarom niet minder eenzijdige — beperkende actie van Amerikaanse en Europese kant bij de handel in staalprodukten worden genoemd.

Op de directe aanleiding tot het nemen van de beschermende maatregelen — onvoldoende herstel en blijvende werkloosheid in de westerse industrielanden in combinatie met doorgaande snelle expansie van de industriële export van een aantal snel groeiende ontwikkelingslanden en van Japan — wordt hier niet verder ingegaan 3). In dit artikel wordt de stelling ontwikkeld dat een „rechtzinnig” liberale aanpak van de vraagstukken weinig geschikt is om het gevaar te keren.

Tumlrir, research-directeur van het GATT-secretariaat en verdediger van zo'n aanpak, verzet zich — in een à titre personnel geschreven artikel — tegen het organiseren van de handel op basis van doelstellingen voor de verdeling van productie- en distributieactiviteiten, omdat hij zoiets alleen mogelijk acht binnen een „organisatie” en niet door middel van een „orde” 4). Een „organisatie” is wat anders dan een „orde” omdat eerstgenoemde een hiërarchisch stelsel is.

Aangezien de nationale soevereiniteit nog altijd het overheersend beginsel in de internationale verhoudingen is, kunnen de internationale economische betrekkingen niet worden

DRS. E.F. LIMBURG

geregeld op de hiërarchische wijze, die een vereiste vormt voor een „véritable organisation du commerce international” naar het (overigens vage) recept van Rossi. De orde van de vrijhandel legt, juist omdat zij de nationale soevereiniteit erkent, de verantwoordelijkheid voor de efficiency der economieën bij de nationale overheid. Het doel van de regels van de internationale economische orde, zoals die in de naoorlogse periode gestalte heeft gekregen, is te voorkomen dat de nationale overheden spontane aanpassingsprocessen dwarsbomen.

Een van Tumlrirs bezwaren tegen „managed (or ordered or organised) free trade” is gelegen in de onzekerheid, die daarvoor wordt geschapen. Als elk handelsvraagstuk op zijn merites wordt behandeld, ontstaan steeds weer nieuwe precedenten, die onzekerheid creëren ook buiten de sector waarop de bijzondere regeling betrekking heeft. Hierdoor wordt een van de belangrijkste functies van de internationale orde, namelijk het verzekeren van een minimum aan stabiliteit en continuïteit, waarop de individuele ondernemingen hun beslissingen kunnen baseren, uitgehold. Met andere woorden: „management” der internationale handelsbetrekkingen kweekt juist chaos.

Tumlrir onderkent, dat de neiging, toch deze volgens hem tot chaos leidende weg te kiezen, in wezen niet voortkomt uit internationale ontwikkelingen, doch uit de crisis van het democratisch regeringsstelsel in de landen, die de steunpilaren van de bestaande internationale economische orde vormen. In deze landen heerst een overschatting van de mogelijkheden om een gemengde economie te sturen. De regeringen hebben zich gebonden aan allerlei toezeggingen aan de kiezers op het terrein van regionale spreiding van activiteiten, bescherming van de werkgelegenheid en inkomensverdeling. Daardoor zijn zij t.o.v. andere regeringen genoodzaakt, zich voor hun nationaal beleid een mate van vrijheid voor te behouden, die onverenigbaar is met welke orde dan ook, oud of nieuw.

Tumlrir keert zich met name tegen „orderly marketing agreements”, die „vrijwillige” exportbeperking inhouden. Hij ziet daarin een middel tot bescherming van de traditionele producenten, dat groeivertragend werkt, zowel in de industrielanden als in de ontwikkelingslanden. De laatste zullen bij een veralgemenisering van de „orderly marketing agreements” nog meer werkgelegenheidsproblemen krijgen dan toch al bestaan als gevolg van de relatief snelle groei van hun bevolkingen. Ook voor de industrielanden is er op den duur geen heil van deze aanpak te verwachten; behoud van werkgelegenheid in sectoren, die onder druk van de invoer staan, gaat ten koste van exportkansen. En juist in de export gaat het

1) André Rossi, *Le réveil des démons*, *Le Monde*, 27 juli 1977.

2) GATT: General Agreement on Tariffs and Trade.

3) Zie voor een analyse van enkele factoren, die bij de opleving van het protectionisme een rol hebben gespeeld: E.F. Limburg, *Ontwikkeling van het wereldhandelspatroon. Economisch Kwartaal-overzicht AMRO bank*, juni 1975.

4) Jan Tumlrir, *Can the international economic order be saved?*, *The World Economy*, nr. 1, oktober 1977.

meestal om werkgelegenheid met hoge produktiviteit, waarvoor goede scholing en grote bekwaamheid is vereist en waarbij de kansen op ontplooiing van de werknemers ruim zijn.

Tumlrir constateert, dat een redelijk samenleven van soevereine naties slechts kan plaatsvinden in een internationale orde, gebaseerd op liberale beginselen. Van zo'n orde hebben we ook een redelijk sluitende theorie, terwijl een samenhangende, realistische theorie van een alternatieve orde nergens valt te bekennen.

Bovenstaande parafrasering van Tumlrirs interessante artikel kan in dit bestek slechts pover zijn. Niettemin hoop ik duidelijk te hebben gemaakt dat hij, na overweging van een groot aantal ter zake doende aspecten van de tegenwoordige politieke en economische werkelijkheid, kiest voor de vrije handel.

De punten van kritiek, vervat in het navolgende hebben niet zozeer betrekking op de fundamenteën en de samenhang van zijn betoog, als wel op een tekort aan realisme daarin.

In de eerste plaats moeten we vaststellen, dat de feitelijke ontwikkeling er een is van steeds verder gaande inbreuken op het vrijhandelsstelsel, waarbij formeel *niet* in strijd met de nationale en internationale regels wordt gehandeld. Zo is de vindingrijkheid van Amerikaanse protectionisten berucht 5), en zijn de „orderly marketing agreements” een middel om de GATT-regels te omzeilen. De GATT-organisatie wil meer greep op de gang van zaken krijgen, door de neiging tot invoerbepijking te kanalisieren via uitgebreide en meer efficiënte „safeguard”-procedures ex artikel XIX van het verdrag, welk artikel beveiliging tegen ontwrichtende invoer regelt. Het nadeel is echter, dat dergelijke ontsnappingsclausules wel handelsbepijkinge noodmaatregelen ad hoc mogelijk maken, doch een sociaal-economisch aanvaardbare aanpassing van de produktiestructuur in een door snel stijgende import getroffen land noch stimuleren, noch vergemakkelijken. Al zou men in artikel XIX waarborgen ter bescherming niet alleen van de importerende landen maar ook van de exportlanden inbouwen, dan nog blijft het probleem van het *tempo* van de aanpassing aan de zich wijzigende internationale arbeidsverdeling bestaan. Men kan een kreupel paard nu eenmaal niet harder laten lopen door de zweep te hanteren. Vele van de moeilijk bestuurbare industriële democratieën moeten onder de huidige politieke, sociale en economische omstandigheden als kreupel paarden worden beschouwd. Overigens zou door een aanzienlijk frequenter gebruik van de „safeguard”-clausule de internationale handel evenzeer worden bedreigd als door de ontwikkelingen, die Tumlrir van meer planning ducht.

Een tweede kritische opmerking betreft het gebrek aan realisme in Tumlrirs impliciete advies aan de nationale regeringen, af te zien van hun „management”-aspiraties en de structurele veranderingsprocessen zonder veel ingrijpen hun gang te laten gaan. In werkelijkheid neemt geen regering in een industriële democratie meer een positie in, die haar in staat zou stellen, dat alternatief te kiezen. De druk in de richting van beschermende maatregelen wordt nu eenmaal uitgeoefend door groepen, die een omvangrijk, direct belang daarbij hebben en die veelal geografisch zijn geconcentreerd en daardoor politiek machtig. Degenen, die er nadeel van hebben, worden door elke afzonderlijke maatregel meestal niet onmiddellijk zwaar getroffen, terwijl zij geografisch en organisatorisch meestal te verspreid zijn om effectieve tegen-
druk te geven 6).

De positie van de centrale overheid bij het weerstaan van de druk van de protectionisten in eigen land is momenteel veelal zwak. De verschuivingen in de rangorde van waarden in de industriële democratieën hebben tot dusver niet geleid tot nieuwe, in voldoende mate aanvaarde, met elkaar verenigbare doelstellingen en instrumenten voor de nationale economische politiek. Daardoor draagt het aanpassingsbeleid een grillig ad-hoc-karakter, dat steeds vaker protectionistische vormen aanneemt. Het is dus een gebrek aan „hiërarchie” op het nationale terrein — en niet zozeer een dergelijk gebrek in

de internationale betrekkingen —, dat de internationale orde bedreigt.

Anderzijds wordt de keuze voor de centraal geleide economie op vele goede gronden eveneens afgewezen. Zo'n keuze zou voor het vrijhandelsstelsel uiteraard de doodsteek zijn, maar de internationale handel zou dan wel kunnen worden „georganiseerd” (al moet men niet de illusie hebben, dat de dynamiek van de Oost/West-handel van de laatste jaren illustratief is voor de dan te verwachten ontwikkeling).

Een uitweg uit dit dilemma — een in de buitenlandse economische betrekkingen onaanvaardbare grilligheid of een veralgemenisering van het patroon van de Oost/West-handel met nationaal en internationaal rigide planning en waarschijnlijk zeer onbevredigend resultaat — is voor de westerse industrielanden misschien te vinden door het tot stand brengen van redelijk functionerende „overlegeconomieën” 7). In zo'n overlegeconomie neemt de onderneming een centrale plaats in. Enerzijds zal de interne en externe democratisering van dit instituut worden begrensd door de noodzaak van het behoud van voldoende vrijheid en van de bestuurbaarheid, anderzijds zal de onderneming haar beleid en werkwijze laten beïnvloeden door maatschappelijke en individuele behoeften, die zich niet *onmiddellijk* op de markt openbaren. Dat laatste houdt een zekere mate van globale, oriënterende of indicatieve planning in. Die termen zijn noodzakelijkerwijs vaag, omdat de overlegeconomie grotendeels nog in het duister van de ochtendschemering verkeert, al heeft het land van de rijzende zon een, sterk met zijn cultuur samenhangend, systeem, dat er dichtbij komt. In verschillende andere landen (waaronder Frankrijk en Engeland) zijn procedures ontwikkeld, die in zo'n stelsel een plaats zouden kunnen krijgen.

Een nationale overlegeconomie zal echter moeilijk samengaan met het vrijhandelsbeginsel, zoals het voorbeeld van Japan eveneens aantoonde. Landen met een dergelijk systeem kunnen slechts intensieve commerciële en financiële betrekkingen met andere landen en met elkaar onderhouden, als deze betrekkingen, anders dan als onberekenbare gegevenheden, in de overlegprocedures worden betrokken. Dat wil zeggen, dat de aanpak van de overlegeconomie internationaal van toepassing zou moeten worden. Ook hier moet men zich, evenals op nationaal plan, hoeden voor overschatting van de mogelijkheden, die overheden hebben om de economische ontwikkeling te besturen.

Het voorgaande leidt vanzelf naar de enige plaats waar op dit moment voldoende hiërarchie van organen, specificatie van doelstellingen, en voldoende stuurmogelijkheden kunnen worden aangetroffen om een „werkelijke organisatie” van de internationale handel en van de aanpassingen aan economische structuurwijzigingen tot stand te brengen: de ondernemingen.

De positie van de onderneming *als instituut* lijkt de laatste tijd sterker te worden. In belangrijke Westerse landen toont de vakbeweging zich afkerig van de centraal geleide volkshuishouding en richt zij zich steeds meer op het bedrijf en de bedrijfstak. In het Oosten wordt geëxperimenteerd met grotere vrijheid voor de (quasi-)onderneming, soms ook in haar internationale activiteit. In een aantal ontwikkelingslanden wordt de feitelijke opstelling van de regeringen tegenover buitenlandse, zowel als tegenover eigen ondernemingen positiever, ook al is er niet altijd voldoende inzicht in de minimale vrijheid, die een onderneming bijvoorbeeld in het internationale betalingsverkeer nodig heeft. De handelwijze van sommige olieproducerende landen ten slotte vormt een niet geringe stimulans voor talloze ondernemingen in de wereld. De grote projecten, die daar worden uitgevoerd maken de prestaties van ondernemingen op het punt van organisatievermogen en

5) Cf. Harald B. Malmgren, Significance of trade policies in the world economic outlook, *The World Economy*, nr. 1, oktober 1977.

6) Cf., Development Policy Staff, Wereldbank, *Prospects for developing countries*, november 1977, blz. 131.

7) Zie over het begrip „overlegeconomie”: Prof. Dr. W. Albeda, Een nieuwe plaats voor de onderneming, *ESB*, 21/28 december 1977.

logistiek voor de gehele wereld zichtbaar. Dit zal zijn invloed op de regeringen van vooral de wat meer geëvolueerde ontwikkelingslanden niet missen. Ook kleine, vernieuwende bedrijven zullen naar het zich laat aanzien, een belangrijke rol spelen.

Opmerking verdient in dit verband een recent betoog van Van Dam die het bedrijfsleven schetst als de werkelijke acteur op het toneel van de internationale economische betrekkingen (8). Van belang is ook de grote verscheidenheid van de posities en belangen der ontwikkelingslanden, vergeleken bij enkele decennia geleden, door Van Dam en anderen (9) gesignaleerd. Dat betekent volgens Van Dam, dat het overleg over de internationale economische relaties betrekking moet hebben op markten en niet moeten worden gevoerd — zoals in de Noord-Zuid dialoog gebeurt — tussen groepen van landen, die op niet langer ter zake doende wijze zijn geformeerd en daardoor onvoldoende gemeenschappelijke belangen hebben. Zodra men over markten praat, zijn de ondernemingen onontbeerlijke gesprekspartners. Zij zijn het, die over de nodige informatie beschikken en de concrete beslissingen nemen, die in laatste instantie bepalend zijn voor de feitelijke ontwikkeling en structuur van de wereld economie.

Merkwaardigerwijs zijn de analyses van Tumlrir en Van Dam niet onvereenigbaar; Tumlrirs theorieën over orde, organisatie en hiërarchie leiden, bij een realistische en consequente toepassing op de feitelijke ontwikkelingen in de internationale economische verhoudingen en in de binnenlandse sociaal-economische politiek, tot de conclusie, dat organisatie van de handel onvermijdelijk is, doch slechts mogelijk, indien de onderneming daarbij het voornaamste instrument vormt. Het woord „instrument” dient hierbij te worden benadrukt. Het kan niet de bedoeling zijn, de overheden buitenspel te zetten bij het bepalen van de doeleinden van het internationale economische proces en van de regels of codes waarbinnen het zich afspeelt. Het permanent betrekken van het bedrijfsleven bij het formuleren van de doelstellingen is juist een middel om de praktische relevantie van het officiële overleg over vraagstukken van internationale economische politiek te vergroten. Evenmin mag het voorgaande worden opgevat als zou het bedrijfsleven het wel alleen afkunnen. De energievoorziening is een duidelijk voorbeeld van een vraagstuk, dat zonder een doelgericht overheidsbeleid, nationaal en internationaal, door de ondernemingen niet kan worden opgelost.

Perspectieven

Het bovenstaande bevat elementen, die een rol zullen moeten spelen bij elke aanpak van de wereldhandelsvraagstukken, die gericht is op het bedwingen van de demonen van het botte protectionisme. Met name vloeit eruit voort, dat „orderly marketing agreements” minder negatief kunnen worden gezien dan tot nu toe vooral in GATT-kringen gebeurt. Tumlrir zegt, dat regels voor de internationale economische orde nodig zijn om de particuliere organisaties een minimum aan continuïteit en stabiliteit te geven; in een aantal sectoren echter zien juist de ondernemers geen andere mogelijkheid om de onzekerheden te verminderen en discontinuïteit te vermijden, dan het organiseren van „hun” markt, al of niet met hulp of althans goedkeuring van overheden. Het zou de voorkeur verdienen, als het aangaan en uitvoeren van dergelijke overeenkomsten (ook indien er slechts particuliere partijen bij betrokken zijn) onder GATT en onder supervisie van de GATT-organisatie zouden worden gebracht. Dan kunnen uniforme voorwaarden worden gesteld, waaraan zij moeten voldoen, waardoor ze in een herziene, op de huidige omstandigheden toegesneden internationale „orde” worden opgenomen. Men kan dan vermijden, dat zulke overeenkomsten een discriminatoir karakter dragen. Voor kwantitatieve invoerbepalingen zou moeten gelden, dat zij de (wederzijdse) marktpenetratie hoogstens vertragen, niet tot stilstand brengen. Marktaandeelen zouden niet mogen worden bevroren. Sanering en herstructurering van de bedreigde zwakke

sectoren zouden in hoofdlijnen in dergelijke overeenkomsten moeten worden vastgelegd en tijdens de uitvoeringsperiode onder internationale surveillance verder moeten worden geregeld. Het is duidelijk dat dit veel verder gaat dan de hierboven bedoelde betrekkelijk simpele aanpassing van artikel XIX 10).

Men zal geneigd zijn tegen te werpen, dat saneringen onder internationale supervisie tot nu toe weinig succesrijk zijn geweest. In een periode van geringe groei, waarin vele bedrijven en bedrijfstakken in moeilijkheden verkeren, worden echter tevens de budgettaire mogelijkheden en de bereidheid om onrendabele activiteiten ad libitum te steunen, geringer. De tijd voor internationaal overleg, dat meer inhoudt dan gepraat, lijkt dan ook rijp, al zullen nog genoeg mislukkingen plaatsvinden.

Naast het marktgerichte overleg zou het internationale macro-economische overleg met betrekking tot de handelsvraagstukken moeten worden geïntensiveerd. De noodzaak van een zekere coördinatie is al lang evident op het terrein van de wisselkoersen, waarvan nu ook de VS schijnen te erkennen, dat zij onderwerp van niet volledig vrijblijvend overleg moeten zijn.

Minder erkenning heeft de invloed, die bijvoorbeeld kan uitgaan van de inkomensverdeling en de arbeidsvoorwaarden in de aan de wereldhandel deelnemende landen. Het kan de ontwikkelingslanden niet onverschillig laten, dat de verhouding tussen arbeidskosten en gemiddelde ondernemingswinsten in vele industrielanden zodanig is scheefgetrokken, dat onvoldoende nieuwe initiatieven kunnen worden ontplooid. Dat belemmert immers het vernieuwingsproces, waarbij de ontwikkelingslanden in redelijk tempo producties van de geavanceerde industrielanden kunnen overnemen. Ook is voor de ontwikkelingslanden van belang dat de loonverschillen, die van sector tot sector in de industrielanden bestaan, slechts gering zijn. Het GATT-secretariaat wijt daaraan het toenemen van de invoer vanuit ontwikkelingslanden van producten, waarbij in de industrielanden een relatief geringe produktiviteitsstijging werd bereikt, hetgeen de neiging tot protectie heeft versterkt (11).

Daartegenover zullen de „oude” industrielanden moeilijk kunnen negeren, dat in sommige concurrerende ontwikkelingslanden een inkomensverdeling of arbeidsomstandigheden bestaan, die — ondanks soms geringe produktiviteit — aan laatstgenoemde landen aanzienlijke kostenvoordelen verschaffen. Het verwijt van „social dumping” kan soms terecht zijn, al kan het nooit een argument zijn voor stopzetting van het dynamische proces van de zich voortdurend wijzigende geografische arbeidsverdeling.

Ook zou de invloed van de inkomensverdeling op de samenstelling van het uitvoerpakket van snel groeiende ontwikkelingslanden moeten worden onderzocht. Het gaat daarbij vooral om de vraag, of een meer gelijkmatige inkomensverdeling in die landen een bijdrage zou kunnen leveren aan het bereiken van een veelzijdiger productie- en exportstructuur, zonder dat de totale groei wordt aangetast. Dat zou namelijk de geconcentreerde druk op de wereldmarkten, vooral van bepaalde basisproducten en halfabrikaten, waarvoor overcapaciteit bestaat, wellicht kunnen verminderen. Bij

8) Prof. F. van Dam, De ondernemer en zijn taak in de wereld, toespraak bij het afscheid van de heer K. Fibbe, president-directeur van OGEM, 6 januari 1978. In deze speech gaat het in eerste instantie vooral over de betrekkingen tussen industrielanden en ondernemingen enerzijds en ontwikkelingslanden anderzijds; gaandeweg blijkt echter, dat de gedachtegang wordt toegepast op de internationale economische betrekkingen in het algemeen.

9) Cf. Development Policy Staff, Wereldbank, *Prospects for developing countries*, november 1977.

10) Wel komt het hier voorgestelde grotendeels overeen met de suggesties gedaan door Alasdair I. MacBean, How to repair the „safety net” of the international trading system, *The World Economy*, nr. 2, januari 1978. Dit artikel, dat mij bereikte even voor het ter perse gaan van dit nummer van *ESB*, bevat een m.i. realistisch (doch niet minder diepgaand beargumenteerde) visie op de wereldhandelsvraagstukken, dan die van Tumlrir.

11) Cf. *International trade 1976/77*, hoofdstuk I, Main trends in international trade, GATT, Genève, 1977.

voorbaat staat hierover echter niets vast: juist een land als Japan met een zeer gelijkmatige inkomensverdeling en een grote, ontwikkelde thuismarkt oefent zware druk uit op een beperkt aantal gevoelige markten. Waarschijnlijk domineert de technische en commerciële dynamiek van de bedoelde produkten de macro-economische invloeden in dit opzicht.

De aangegeven weg zal niet gemakkelijk begaanbaar zijn. Zowel het marktgerichte als het macro-economische overleg zal onder de druk staan van het sterke economische nationalisme in een tijd van stagnatie. Het gehele overlegproces wordt bovendien zeer ingewikkeld. Toch kan het kansen bieden op wederzijds voordeel der betrokken landen en op voldoende rendabiliteit voor ondernemingen, die een open oog voor de mogelijkheden hebben. Sommigen zullen opmerken dat men zich met de toelating van de ideeën van globale planning en marktordening tot het terrein van de wereldhandel op een hellend vlak begeeft. Zo'n opmerking zou onvoldoende erkenning tonen van het feit, dat de wereldeconomie reeds

enkele jaren geleden begonnen is aan een vrije val naar de chaos. Het wordt dus tijd, de parachute open te trekken. Anders zouden in een verdér verschiet zich ontwikkelingen kunnen voordoen, die de eerder ten tonele gevoerde duivels met welbehagen zouden vervullen. De besprekingen, die dit jaar in het raam van de „Tokio-ronde” worden gehouden, bieden echter ruimschoots de gelegenheid, te voorkomen, dat een dergelijk naargeestig scenario werkelijkheid wordt.

Handhaving, resp. vergroting van de toegankelijkheid van markten voor eindprodukten en grondstoffen kan wel dege-lijk het leidend beginsel blijven in een wereld, waarin de handelsbetrekkingen op veelvormige wijze worden georganiseerd: door middel van „barter trade” en bilateralisme (vrijwel onvermijdelijk in het verkeer met of tussen staatshandelslanden), marktordeningsregelingen en, last but not least, de vrije handel, die zich in belangrijke marktsegmenten en gebieden zal kunnen handhaven of zelfs nog uitbreiden.

E.F. Limburg

Een van onze relaties is de Nieuwe Vereniging van Aannemers Grootbedrijf (NIVAG) te Den Haag, een werkgeversorganisatie, waarin de grote ondernemingen in het bouwbedrijf zijn verenigd. Voor deze opdrachtgever zoeken wij een zelfstandige en intellectueel zeer actieve

econoom

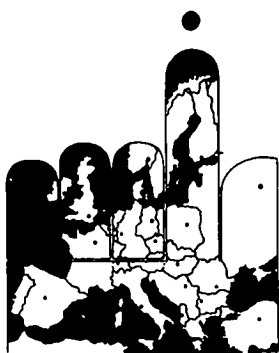
die een scherp oog heeft voor relevante macro-economische en bedrijfseconomische ontwikkelingen en die deze ontwikkelingen ten behoeve van bestuur en leden kan analyseren en evalueren. Overtuigingskracht en redactionele vaardigheden zijn in dit verband van belang.

Hij zal daarnaast secretaris en animator worden van diverse commissies en werkgroepen en ook in dat gedeelte van zijn taak zal hij de vereiste intellectuele onafhankelijkheid en creativiteit moeten tonen; daarnaast zal hij goed moeten passen in het bestaande, plezierige team en zich graag moeten blijven realiseren, dat de vereniging er is voor de leden.

Een afgesloten universitaire opleiding en enige jaren bedrijfservaring zijn vereist, technische belangstelling is gewenst. Leeftijd rond de 30 - 40 jaar.

Brieven met opgave van leeftijd, opleiding en ervaring worden onder de letters Rn gaarne ontvangen door

W. VERSCHOOR en Drs. J. C. Oudshoorn,
Psychologisch Adviseurs,
Alexanderstraat 18, Den Haag.



De Europese begroting (II): de begroting voor 1978

DRS. E. A. MANGÉ

In dit tweede artikel over de Europese Begroting 1) wordt nader ingegaan op de begroting voor 1978. Daar de met deze begroting verwachte kentering in de begrotingsgeschiedenis van de Gemeenschap op zijn minst voor een jaar werd uitgesteld, zal hierbij nader worden ingegaan op de vaststelling van het globale begrotingsbedrag en op enkele knelpunten. Een bespreking van de uitgavenposten zal in detail volgen in een later artikel met betrekking tot zowel de ontwikkeling als de structuur van de uitgaven sinds het Fusieverdrag (1967).

Inleiding

De begrotingsprocedure vangt aan wanneer de Commissie aan haar uitgavenramingen voor het volgende jaar die van de andere instellingen (Parlement, Raad en Hof van Justitie) toevoegt. Dit voorontwerp van begroting wordt aan de bevoegde Ministerraad vóór 15 juni toegezonden. Deze heeft 45 dagen tijd om op grond hiervan een ontwerpbegroting op te stellen, waarna deze voor een eerste lezing aan het Parlement wordt toegezonden. Het Parlement heeft eveneens 45 dagen tijd — de maand augustus wordt niet meegerekend — om de ontwerpbegroting te wijzigen of te amenderen. De begroting bevat immers twee soorten uitgaven. Ten eerste, de verplichte uitgaven of uitgaven die voortvloeien uit de verdragen of ter uitvoering daarvan vastgestelde besluiten (voornamelijk landbouw). Hierover bezit de Ministerraad een exclusieve bevoegdheid, zodat de Raad de door het Parlement voorgestelde wijzigingen al dan niet kan aanvaarden. Ten tweede, de niet-verplichte uitgaven: hierover heeft het Parlement een exclusieve bevoegdheid (door middel van amendementen), maar de uitgavenstijging moet binnen een jaarlijks door de Raad vastgesteld maximumpercentage blijven (dit jaar ongeveer 400 mln. rekeneenheden). Dit wordt aangeduid als de manoeuvreer- of speelruimte van het Parlement. Vervolgens dient de Raad te besluiten over de wijzigingsvoorstellen en amendementen (tweede lezing), waarna het Parlement zich in tweede lezing buigt over de door de Raad gewijzigde en geschrapte amendementen. Is deze procedure afgesloten, dan constateert de voorzitter

van het Parlement vervolgens dat de begroting definitief is vastgesteld.

Dit jaar werd in belangrijke mate van deze begrotingsprocedure afgeweken, doordat het Parlement voortdurend in het begrotingsoverleg binnen de Raad betrokken is geweest, en vice versa. Een confrontatie die als positief werd ervaren, ondanks de wrijvingen en de harde woorden.

De ontwerpbegroting

De vaststelling van het begrotingsbedrag voor het volgende jaar is het resultaat van een langdurige procedure, waarin — traditioneel — harde woorden vallen tussen enerzijds de Commissie en vooral het Parlement en anderzijds de Budgetraad (de ministers van Buitenlandse Zaken, van Financiën en van Begrotingszaken).

Volgens het voorontwerp van de Commissie zouden in 1978 de uitgaven 12.404 mln. Europese rekeneenheden (ERE) 2) bedragen; dit is een stijging met bijna 30% t.o.v. het vorige jaar. Terwijl de Commissie matiging predikte, heeft ze toch aanzienlijke verhogingen voorgesteld, namelijk voor de sectoren waarvan ze meent dat een communautaire actie betere resultaten zou opleveren dan nationale maatregelen. In het licht van de prioritaire begrotingsdoelinden, het bevorderen van de werkgelegenheid en het versterken van de economische structuren 3), heeft ze dan ook de uitgaven van het Regionaal Fonds (+88,3%) en van het Sociaal Fonds (+11,6%) drastisch opgetrokken, evenals de uitgaven in verband met maatregelen van industrieel beleid, vervoer en vermindering van de afhankelijkheid van de Gemeenschap

op energiegebied (+77,6%). Voor het landbouwbeleid becijfert de Commissie een uitgavenstijging van 14,8%. Een ander belangrijk verhogingsvoorstel had betrekking op voorlichting (+64,7%), hetgeen moet worden gezien in het licht van de Europese parlementsverkiezingen in 1978.

Tijdens de behandeling van het voorontwerp in de Budgetraad op 20 juli jl. werden een aantal zaken aanvaard, onder meer het gebruik van de ERE (hoewel de Raad hieromtrent geen legale bevoegdheid bezit), maar tevens werd de begroting aanzienlijk gereduceerd. De besnoeiingen hadden vooral betrekking op het industrie- en energiebeleid, het wetenschappelijk onderzoek, het Regionaal en Sociaal Fonds en de financiële samenwerking met ontwikkelingslanden. De Raad kon niet alleen geen genoeg nemen met de voorgestelde budgetstijging in het licht van de bezuinigingsplannen van de lidstaten, maar tevens werd erop gewezen dat de Commissie reeds kredieten had ingeschreven voor maatregelen die nog in een planfase waren of slechts intentieverklaringen hadden opgeleverd en waarvoor dus nog beslissingen door de bevoegde Minister-raden moesten worden genomen.

Na afloop van de zitting verklaarde Commissielid Tugendhat zeer teleurgesteld te zijn door de resultaten 4). Hij stelde vast dat de geschrapte en verlaagde kredieten niet alleen programma's betroffen waarover nog geen definitief besluit bestond, maar ook belangrijke maatregelen die reeds in uitvoering waren, zoals projecten op het gebied van de technologische ontwikkeling in de sector koolwaterstoffen, opsporing van

1) Het eerste artikel (in verband met het financieel statuut) is verschenen in *ESB*, 2 november 1977.

2) Daar de ERE een dagelijks schommelende waarde heeft (zie verder), werd overeengekomen de waarde op 1 februari 1978 te nemen voor de omrekening naar de nationale valuta's.

3) Zie Doc. COM(77)20 def. van 23 maart 1977.

4) *Bulletin EG*, 7/8-1977, blz. 134.

uranium en hulp aan niet-geassocieerde ontwikkelingslanden. Tevens wees hij op de tegenstelling tussen enerzijds de beginselverklaringen van de Europese Raad 5), waarin een krachtig gemeenschapsoptreden ter vermindering van de dispariteiten tussen de lidstaten wordt voorgestaan en het tot ontwikkeling brengen van een communautair beleid, en anderzijds de besluiten van de Budgetraad. M.a.w., de eeuwige strijdvraag over wat de Europese begroting is: een zuiver boekhoudkundige verwerking van reeds genomen besluiten of reeds een globaal beeld van wat de Gemeenschap het komende jaar wil bereiken?

De confrontatie tussen de twee voornaamste budgettaire instellingen, de Budgetraad en het Parlement, die van start ging op 13 september, begon dan ook in een verhitte sfeer. Het Parlement reageerde zeer boos, voornamelijk op de vermindering van de uitgaven voor het regionaal en sociaal beleid. De socialistische en christen-democratische fracties staken hun ongenoegen niet onder stoelen of banken en de liberalen noemden het grotesk dat de Budgetraad — bij monde van de Belgische voorzitter M. Eyskens, staatssecretaris voor Begrotingszaken — durfde te verklaren dat een belangrijke plaats werd ingeruimd voor de regionale en sociale problemen. De socialisten Evans en Hamilton hekelden de besnoeiingen als het „werk van een dronken slager” en namens de communisten verweet Spinelli de Budgetraad „selectieve soberheid” (de woorden van Eyskens) te interpreteren als „schrappen waar men maar kan” 6). Het Parlement steunde de Commissie: de communautaire begroting moet een essentieel instrument zijn bij het tot stand brengen van nieuwe communautaire acties, zodat de begroting, zelfs zonder een voorafgaande door de bevoegde Raad te nemen beslissing, kredieten dient op te nemen voor nieuwe mogelijke maatregelen.

Op voorstel van de parlementaire begrotingscommissie werd de ontwerp-begroting met 619 mln. ERE opgevoerd, waarvan 603 mln. voor de Commissie (393 mln. aan niet-verplichte uitgaven en 210 mln. aan verplichte uitgaven). De uitgaven voor het Sociaal Fonds en het Regionaal Fonds werden weer opgevoerd tot het door de Commissie voorgestelde niveau (respectievelijk 536 mln. en 525 mln. ERE).

Tijdens de harde begrotingsdebatten tussen Parlement en Raad stond het conflict over de begrotingsbevoegdheden van beide instellingen vaak centraal. Immers, het financieel reglement van 25 april 1973 bakent deze bevoegdheden niet duidelijk af. Er is behoefte aan een nieuw reglement, maar over bepaalde punten van het in april 1976 door de Commissie ingediende voorstel is het Parlement met de Raad in een oeverloze discussie geraakt. Dank zij de

uitstekende werkzaamheden van de Cointat-werkgroep van de parlementaire begrotingscommissie 7) zag het op het einde van het jaar ernaar uit dat men uit het slop was geraakt, zodat dit reglement waarschijnlijk in de loop van 1978 kan klaarkomen.

Europese Raad

Op de agenda van de Europese Raad van 5 en 6 december 8) stonden een aantal begrotingsproblemen, weliswaar van technische aard maar met zwaar politiek gewicht en onderling nauw samenhangend: het invoeren van het stelsel van eigen middelen van de Gemeenschap, het gebruik van een nieuwe reken-eenheid in de begroting en de Britse bijdrage tot de Gemeenschapsbegroting.

Het jaar 1978 zou een kentering in de begrotingsgeschiedenis van de EG moeten worden, daar door het inwerking-treden van de 6e BTW-richtlijn, de communautaire uitgaven van dan af volledig door eigen middelen zouden moeten worden gefinancierd. De bijdragen van de lidstaten zouden aldus wegvallen. De financiële autonomie van de Gemeen-

Deze rubriek wordt verzorgd door het Europa Instituut van de Rijksuniversiteit Leiden

schap stelde evenwel ook een aantal problemen. In de eerste plaats die van de aanvullende begrotingen die in de loop van het begrotingsjaar ingediend worden en bijgevolg tot een wijziging van het BTW-tarief zouden moeten leiden. Volgens de Cointat-werkgroep zouden aanvullende begrotingen alleen bij hoge uitzondering mogen voorkomen en dient meer gewerkt te worden met voorzieningskredieten en reserves voor onvoorziene omstandigheden. Een definitief beraad hierover moet nog komen. Ten tweede bestaat de kans dat in het begin van het begrotingsjaar de Commissie een tekort aan kasgelden heeft, doordat de ontvangsten uit douanerechten, landbouweffingen en BTW nog niet binnenkomen. De Raad besloot dit probleem op te lossen door middel van voorschotten van de lidstaten, hoewel Commissie en Parlement voorkeur van autonome kasleningen. Ten slotte is er nog het probleem hoe de BTW bestemd voor de eigen middelen van de EG moet worden geïnd: via de ondernemers of langs statistische weg. De Budgetraad heeft in dit verband voorgesteld dat ieder land het de komende vijf jaar naar keuze op één van de twee manieren mag doen. Intussen moet de Commissie een harmoniemodel uitwerken 9).

Echter, alle problemen in verband met

de eigen middelen werden naar het volgende begrotingsjaar verschoven, doordat slechts één lidstaat (Groot-Brittannië) de BTW-richtlijn in wet had omgezet. Daar men in het midden van een begrotingsjaar onmogelijk kan overschakelen op het stelsel van eigen middelen, dient de Gemeenschapsbegroting in 1978 nog gefinancierd te worden volgens het oude systeem, d.w.z. voor ongeveer 43% door bijdragen van de lidstaten 10).

Het probleem van een nieuwe reken-eenheid werd er des te scherper door belicht. Tot nog toe werd een begrotings-rekeneenheid (RE) gebruikt die berustte op officieel bij het IMF aangegeven pariteiten (1 RE = f. 3,62 = Bfr. 50) 11). Door de toenemende verschillen tussen deze officiële pariteiten en de werkelijke wisselkoersen ontstonden aanzienlijke financiële problemen: lidstaten met een sterke munt droegen stelselmatig te veel bij tot de Europese begroting, die met een gedepriciëerde munt betaalden reëel te weinig. Reeds enkele jaren geleden werd principieel overeengekomen dit recht te trekken door de RE te vervangen door de ERE, een reken-eenheid gebaseerd op de dagelijkse waarde van een korf van alle gemeenschapsvaluta's (1 ERE = ongeveer f. 2,80 = Bfr. 40,5) 12). De beslissing werd evenwel steeds uitgesteld, voornamelijk vanwege Brits verzet. Groot-Brittannië meende dat hierdoor de verhoudingen te plotseling in zijn nadeel werden gewijzigd. Het beriep zich op art. 131 van het Toetredingsverdrag, dat de maximumpercentages vastlegt waarmee de bijdragen van de nieuwe lidstaten in 1978 en 1979 kunnen toenemen. Samen met Ierland en gesteund door de Commissie vonden de Britten dat ze in deze overgangperiode niet konden worden gedwongen tot een omschakeling op de ERE, daar ze hierdoor ongeveer £ 470 mln. meer zouden moeten betalen dan bij het verdrag was vastgesteld.

De hele zomer van 1977 woedde een hevige strijd tussen de twee protago-

5) Zoals de Europese topconferenties van de regeringsleiders thans genoemd worden.

6) Handelingen van het Europese Parlement, *Pb. EG*, bijlage nr. 220, september 1977.

7) Zittingsdocumenten Europees Parlement, doc. 119/77, 3 juni 1977.

8) Zie ook de Europabladwijzer in *ESB*, 4 januari 1978.

9) *Europa van Morgen*, blz. 502.

10) Vooral voor Groot-Brittannië, dat nu eens tijdig de EG-richtlijnen had verwerkt, was dit een harde dobber, omdat het daardoor ongeveer 14 mln. meer moest betalen.

11) Voor een gedetailleerde uitleg van de Europese reken-eenheden, zie de Europabladwijzer in *ESB*, 3 maart 1976.

12) Zie ook noot 2. Verder wordt een uitzondering gemaakt voor het landbouwbeleid: deze uitgaven worden in de begroting weliswaar in ERE uitgedrukt, maar in de praktijk nog steeds aan de hand van „groene koersen” in nationale munt omgerekend. Aldus vermijdt men dat door een begrotingstechnische wijziging de landbouwprijzen zouden veranderen.

nisten, Groot-Brittannië en West-Duitsland. In juni gaf Schmidt te verstaan, dat er stuivertje kon worden gewisseld: Engeland de vestiging van het JET-project (voor kernfusie), Duitsland zijn zin betreffende de Britse bijdrage. Callaghan weigerde enig verband tussen beide zaken te aanvaarden.

De Europese Raad diende dus ofwel de ERE-kwestie te laten vallen en de begroting terug te rekenen in RE, ofwel een oplossing te vinden. Uiteindelijk kwam een ingewikkeld compromis uit de bus (tabel 1): het gebruik van de ERE werd aanvaard, maar in 1978 en 1979 mag iedere lidstaat zijn bijdrage betalen volgens een eigen interpretatie van art. 131. Doordat elke lidstaat de voordeligste wijze zal kiezen, zal de Gemeenschapsbegroting in 1978 een tekort van ongeveer 3,6% vertonen. Elk land dient dus een tweede bijdrage te storten. Elke lidstaat kan dan kiezen uit vier mogelijkheden, waardoor het uiteindelijke begrotingstekort geschat wordt op 0,5%. Indien het nodig is zal dit bedrag volgens een door de ministers van Financiën te bepalen sleutel over de lidstaten worden verdeeld. Het gevolg is dat Groot-Brittannië in totaal ongeveer £ 50 mln. extra zal moeten betalen en dus — vooral ten koste van West-Duitsland — een bedrag van ongeveer £ 420 mln. in de wacht heeft kunnen slepen.

Ten slotte legde de Europese Raad ook de vaststellingskredieten vast voor het Regionaal Fonds voor de drie volgende jaren: 580 mln. ERE in 1978, 620 mln. in 1979 en 650 mln. in 1980.

Definitieve vaststelling

Gewapend met de „resultaten” van de Europese Raad kwam op 7 december

de Budgetraad, met een delegatie van het Parlement, samen om zich te beraden over de door het Parlement gewijzigde en geamendeerde ontwerpbegroting. Slechts één wijzigingsvoorstel — een pro-memoriestap — werd overgenomen. Vastgesteld werd dat inzake de amendementen het Parlement ruimschoots zijn speelruimte had overschreden. Slechts 58 van de 238 door het Parlement ingediende amendementen werden aanvaard, hetgeen een uitgavenstijging van 156 mln. ERE inhield waardoor de begroting op 12.114 mln. ERE aan betalingskredieten werd vastgesteld. Inzake het Regionaal Fonds bleven fundamentele tegenstellingen bestaan: overeenkomstig de besluiten van de Europese Raad schreef de Budgetraad 70 mln. nieuwe vaststellingskredieten in, waar de Commissie en het Parlement 135 mln. vroegen. Ook andere geschilpunten konden niet worden opgelost. Staatssecretaris Eyskens kreeg machtiging om met het Parlement de zaak af te ronden.

Tijdens het definitieve overleg te Straatsburg op 12-16 december stelde hij dat de speelruimte van het Parlement wat betreft de betalingskredieten nog 30 mln. ERE bedroeg; volgens het Parlement was dit 100 mln. Hij sprak zich niet uit over de vraag of de kredieten voor het Regionaal Fonds al dan niet tot de niet-verplichte uitgaven behoren en dus het voorwerp van een amendement zouden kunnen uitmaken. Wel bracht hij naar voren dat de Europese Raad alleen de vaststellingskredieten van het Fonds had vastgesteld (580 mln. ERE), maar ook dat indien het Parlement aan zijn eis van 750 mln. bleef vasthouden, een crisis onvermijdelijk was. Daarop nam het Parlement een amendement aan om het Regionaal Fonds 65 mln. ERE aan betalingskredie-

ten extra te geven, waardoor het oorspronkelijk Commissie-voorstel opnieuw werd ingeschreven. De vaststellingskredieten werden verhoogd tot 581 mln. ERE, een symbolische toename met 1 mln. om zijn ongenoegen uit te drukken en gelijktijdig een crisis te vermijden. Verder keurde het een kleine 80 amendementen goed (13), waardoor de betalingskredieten met ongeveer 35 mln. ERE werden verhoogd en de Europese begroting op 12.362 mln. ERE werd vastgesteld (een stijging van 28,8% t.o.v. vorig jaar). De vaststellingskredieten werden met 86 mln. ERE verhoogd — waar de manoeuvreer ruimte slechts 70 mln. bedroeg — zodat het totale begrotingsbedrag op 12.689 mln. ERE kwam (een stijging van 23,5%).

Daar het Parlement zijn manoeuvreer ruimte met ongeveer 3% had overschreden, diende de Budgetraad nog zijn goedkeuring aan de begroting te hechten of definitief een aantal posten te schrappen. Het Parlement dreigde evenwel met een verwerping van de begroting in geval van schrappingen (14). Om een communautaire crisis te vermijden besloot de Budgetraad daarop de Parlementsvoorstellen te aanvaarden. De voorzitter van het Parlement keurde vervolgens de gemeenschapsbegroting voor 1978 definitief goed.

E. A. Mangé

13) Dit vereist een absolute meerderheid: 100 stemmen voor en 60% van het totaal aantal uitgebrachte stemmen.

14) Ingeval van verwerping door het Parlement moet er een nieuwe ontwerpbegroting komen en zolang deze niet is goedgekeurd, dient de EG te werken met 1/12 van de begroting van het vorige jaar, m.a.w., met een begroting per maand.

Tabel 1. Bijdragen van de lidstaten in de gemeenschapsbegroting voor 1978 volgens de door de Europese Raad overeengekomen oplossing (in mln. ERE)

	Verdeling I	Verdeling II	Totaal	Percentages
Denemarken	280,0	9,99	289,99	2,46
Ierland	65,6	2,32	67,92	0,58
Ver. Koninkrijk	1.746,8	62,31	1.809,11	15,38
België	866,6	19,45	886,05	7,53
West-Duitsland	3.545,3	121,01	3.666,31	31,16
Frankrijk	2.208,0	75,15	2.283,15	19,40
Italië	1.416,8	43,13	1.459,93	12,41
Luxemburg	14,7	0,49	15,19	0,13
Nederland	1.262,6	25,76	1.288,36	10,95
Totaal	11.406,4	359,61	11.766,01	100,00
Nog te verdelen			47,29	
Ontwerpbegroting			11.813,30	

ESB

Mededeling

Seminar over organisatie en management van de bouw in Israël

Van 31 oktober tot 2 november 1978 zal in Haifa, Israël, een symposium worden gehouden over „Organization and management of construction”.

Inlichtingen en aanmelding: Bureau van de Stichting Bouwresearch, Weena 740, Rotterdam, tel.: (010) 12 35 28.

**Indien u niet álles op economisch gebied kunt lezen,
dan kunt u ESB onmogelijk missen.**

Op zijn hoogst worden de mensen aangemoedigd, maar nooit is sprake van een krachtige aansporing tot het leveren van prestaties. Onder het motto „aardige mensen maken geen ruzie” blijven de werkelijke conflicten en frustraties onopgelost. Men sust ze en begraaft ze, wat een negatief effect heeft op de efficiëntie in het bedrijf. Deze management-stijl, aldus de schrijvers, is op lange termijn een bedreiging voor het economische stelsel dat berust op de principes van vrije mededinging.

De zogenaamde 1,1-stijl kan het best worden getypeerd als de „laat maar waaien”-mentaliteit. Bij deze manier van leiding geven bestaat nauwelijks iets van zorg voor de produktie of belangstelling voor mensen. De leiding geeft alleen boodschappen door en onderhoudt een minimum aan contacten. De verantwoordelijkheid wordt zoveel mogelijk afgeschoven. Het is duidelijk dat niemand enige waardering kan opbrengen voor deze vorm van leiding geven.

De 5,5-stijl vormt een middenpositie in het rooster van de leiderschapspatronen. Ook hier wordt uitgegaan van de divergerende belangen van de mensen en van het bedrijf (produktie). Men tracht het werk gedaan te krijgen door te leiden, te motiveren en het onderhouden van goede contacten met ondergeschikten. Zowel de formele als de informele organisatie spelen hier een rol. Blijkt het informele goed te voldoen, dan neemt men stappen om het te formaliseren. De traditie vormt een belangrijk element in het leiding geven. Er is geen sprake van een vurig enthousiasme om de prestaties te verbeteren, experimenten uit te voeren of vernieuwingen in te voeren.

Het kan niet anders; de grote voorkeur gaat in dit boek uit naar de 9,9-stijl. Uitgangspunt daarvan is dat er geen onvermijdelijke tegenstelling bestaat tussen de produktie-eisen die de organisatie zich ten doel stelt en de behoeften van de mensen die in die organisatie werken. „De leidinggevende is hier de bron van perspectief, een leraar en een man die de weg opent naar prestatieverbeteringen en persoonlijke vooruitgang in de organisatie van diegenen die op een lager niveau werken dan hij”, aldus de hooggestemde verwoording van deze theorie. Zij voorziet in een fundamentele behoefte van de mens zich betrokken te voelen bij produktieve arbeid. Door deze betrokkenheid komt een groepsactiviteit tot stand, die leidt tot een hoogwaardige prestatie en een blijvende groei van de organisatie.

Dat het in Amerika niet allemaal even gemakkelijk is de leiderschapspatronen in vakjes in te delen, bewijzen de volgende hoofdstukken. Zij handelen over façadestijlen, gemengde theorieën, zoals paternalisme, inconsequente manieren van leiding geven, de tegenwichtstijl en de twee-petten-benadering. Bovendien besteden de schrijvers aandacht aan het carrièreverloop bij de verschillende management-stijlen en geven zij een analyse van de persoonlijke kant van die stijlen.

De laatste drie hoofdstukken van het boek zijn gewijd aan de wijze waarop men de 9,9-stijl het beste kan benaderen. Een zes-fasenprogramma voor organisatie-ontwikkeling geeft aan hoe men tot de gewenste integratie van zorg voor de mensen en zorg voor de produktie kan komen. Hier blijkt vooral het onbetrouwen in educatie. Dat een dergelijk programma de onderneming

geen windeieren legt, blijkt uit een experiment dat in de Verenigde Staten is gedaan. Een onderneming met 2.400 man personeel, waarvan de naam niet wordt genoemd, heeft 30% van zijn winsttoename toegeschreven aan een organisatie-ontwikkeling in de richting van de 9,9-stijl.

Als nuchtere Nederlanders moeten wij door dit alles een beetje heen weten te prikken. Het boek is geschreven door twee mensen die een organisatie hebben opgericht met het doel ondernemingen te adviseren over het verwezenlijken van een zo doelmatig mogelijke organisatie. Het boek is dus een pro domo.

Het komt ons voor dat de in twee coördinaten vervatte stijl van leiding geven wat simplistisch is. Als men slechts de zorg voor de mensen en de zorg voor de produktie als uitgangspunt neemt, waarom dan ook niet de zorg voor de aandeelhouders of voor de consumenten? Dat de stijl van leiding geven mede afhankelijk is van de grootte van de onderneming of van het type bedrijf, komt nauwelijks ter sprake. Van een zekere façade van ongemotiveerd Amerikaans optimisme is dit boek helaas niet vrij te pleiten. Toch is het stimulerend, omdat het vele leidinggevers de spiegel voorhoudt. En deze spiegel geeft in vele, ook in Europese, ondernemingen een matig tot slecht beeld te zien. Het boek is van vele literatuurverwijzingen voorzien, waaruit blijkt dat het onderwerp breed is aangepakt. De vertaling door M. Zwijs is uitstekend. Wat zelden voorkomt: de vertaler erkent dat soms woorden of begrippen moeilijk te vertalen zijn.

P. van Zuuren

Mr. P.J.G. Kapteyn: De Verenigde Naties en de internationale economische orde. T.M.C. Asser Instituut, H.D. Tjeenk Willink, A.W. Sijthoff, 's-Gravenhage, 1977, 163 blz.

Deze studie over de rol van de Verenigde Naties op sociaal-economisch gebied vormt de eerste aflevering van het eerste deel van een serie studies over internationaal economisch recht.

C. J. Cramwinckel-Weeda, L. Rademaker (red.) en J. Tinbergen: Maatschappelijke alternatieven. Drie opstellen over samenleven, scholing en honorering van de arbeid. Boom, Mepel, 1977, 97 blz., f. 16.

De beschouwing van C. J. Cramwinckel-Weeda is getiteld: „Alternatieve leefvormen: de commune”. Het opstel van L. Rademaker heet: „Ontscholing van de maatschappij: Ivan Illich in kritisch vizier” en de bijdrage van J. Tinbergen gaat over: „Alternatieve grondslagen voor inkomen uit arbeid”.

International Fiscal Association (ed.): Cahiers de droit fiscal international. Volume LXIIa en LXIIb. Kluwer, Deventer, 1977, resp. 557 blz. en 481 blz., f. 80.

Deze IFA-Cahiers zijn inleidende studies voor het XXXIe Congrès International de droit financier et fiscal, Wenen, 1977. Volume LXIIa heeft als onderwerp: inflatie en belastingheffing. Voorafgegaan door een algemene studie, worden door twintig landen rapporten uitgebracht over vraagstukken als: de invloed van inflatie op belastingheffing, maatregelen om deze inflatie teniet te doen, fiscale wetgeving in de strijd tegen inflatie, zoals beperking van de omzetbelasting, introductie van conjuncturele belastingheffing en invoering van investeringsfaciliteiten. Volume LXIIb heeft als onderwerp: bepaling van de belastbare winst van rechtspersonen. In de internationale rapporten wordt de effectieve (werkelijk betaalde) belastingvoet vergeleken met de voet die volgens de wet op

winsten van rechtspersonen van toepassing is. De studies beperken zich tot rechtspersonen andere dan coöperaties, overheidsondernemingen, partnerships, joint-ventures e.d.

Fiscaal memo. Kluwer, Deventer, juli 1977, 67 blz., f. 13,50.

Een praktische geheugensteun in zakformaat, bevattend de belangrijkste fiscale gegevens met verwijzing naar teksten en uitvoeringsmaatregelen, gegroepeerd naar de verschillende belastingwetten. Verder gegevens over: wettelijk minimumloon, minimumjeugdloon, vakantietoelagen en huursubsidies. Verschijnt tweemaal per jaar.

Financieel memo 1977. Kluwer, Deventer, 1977, 68 blz., f. 13,50.

Een handige geheugensteun op financieel-economisch gebied. Het boekje geeft o.a. recente kerninformatie over: kerngegevens economie, renten, prijzenbeschikkingen, kredietmogelijkheden,

investeringspremieregelingen, loonkosten subsidies, financiële kengetallen, indexcijfers. Verschijnt een- à tweemaal per jaar.

Prof. Dr. A.J.H. Enthoven: Accountancy systems in third world economies. North-Holland Publishing Company, Amsterdam - New York - Oxford, 1977, 359 blz., f. 80.

Het boek bestaat uit vijf delen: 1. Accountancy in the economic process; 2. Systems of accountancy and potentials for improvement; 3. Functional aspects to improve accountancy; 4. Accountancy patterns, developments and requirements in Africa, met afzonderlij-

ke hoofdstukken over Tanzania, Zambia, Kenya, Uganda, Ghana, Nigeria, Zaire en OCAM; 5. Accountancy patterns, developments and requirements in Asia, met aparte hoofdstukken over Indonesië, India, Pakistan, Thailand, Filipijnen, Maleisië, Hong Kong, Taiwan en Iran.

Prof. R.W. Starreveld: Bestuurlijke informatieverzorging en de mede daarop gerichte administratieve organisatie. Deel 1. Algemene grondslagen plus bezinnings-, toetsings- en discussievragen. Samsom Uitgeverij, Alphen aan den Rijn/Brussel, 1977, 407 blz. + 31 blz., f. 65.

Dit boek kan tot op zekere hoogte als een volledige herziene en verder aangevulde uitgave van *Leer van de administratieve organisatie* worden beschouwd. De herziening en aanvulling bestaan o.a. uit het centraal stellen van de besturingsproblematiek van „huishoudingen”, zodat het boek tevens is gericht op huishoudingen die niet als onderneming kunnen worden aangemerkt, zoals non-profitorganisaties, met inbegrip van overheidsorganen.

H.C. Verkerk: Voorhof der automatisering. Een administratief practicum. Samsom Uitgeverij, Alphen aan den Rijn/Brussel, 1977, 256 blz., f. 55.

10 de rijksoverheid vraagt

wetenschappelijk medewerkers (mnl./vrl.) vac. nr. 8-4007/0936

voor het Ministerie van Economische Zaken
t.b.v. het Centraal Planbureau

Taak: analyse- en prognosewerkzaamheden m.b.t. kwantitatief-economisch c.q. econometrisch onderzoek op het gebied van de overheidsuitgaven in samenhang met de macro-economische ontwikkeling op korte en middellange termijn; onderhouden van externe contacten op het desbetreffend terrein.

Gevraagd: doctoraal examen economie met een kwantitatief-economisch studiepakket; onderzoek- en redactionele ervaring strekt tot aanbeveling.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 4933,- per maand. Promotiemogelijkheid tot max. f 5713,- per maand aanwezig.

medewerker (mnl./vrl.) vac. nr. 8-4028/0936

voor het Ministerie van Sociale Zaken
t.b.v. de Directie Sociale Verzekeringen, Afdeling Financiering Sociale Verzekeringen

Taak: bestuderen en analyseren van vraagstukken van financieel-economische aard betreffende: de kostenontwikkeling van de sociale verzekering; de ontwikkeling van geïntegreerde meerjaren modellen; alternatieve heffingsstelsels en financieringsstructuren; macro-economische en individuele premiedruk in samenhang met belastingdruk; de geldstromen bij de uitvoeringsorganen alsmede de vermogensvorming bij de diverse fondsen; informatiesystemen t.b.v. de kostenplanning en beleidsvoorbereiding; inkomensbeleid en werkgelegenheidsbeleid; internationale sociale zekerheid.

Vereist: doctoraal examen economie met keuzevak openbare financiën; aantoonbare belangstelling voor vraagstukken rond de sociale zekerheid.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 4933,- per maand.

Sollicitaties inzenden vóór 25 februari 1978.

Bovengenoemde salarissen zijn exclusief 8% vakantie-uitkering.

Schriftelijke sollicitaties, onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturnummer (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe en voor elke vacature een afzonderlijke brief), zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1. Corr. adres: Postbus 20013, 2500 EA 's-Gravenhage.

Voor het invoeren van automatisering van de administratie moeten weerstanden worden overwonnen. Een groot deel van de overgangsmoeilijkheden kan worden weggenomen door in de fase die aan de automatisering voorafgaat (in het boek de „Voorhof“-periode genoemd) een pragmatisch beleid te voeren dat niet alleen de gedisperseerdheid voor de automatisering vergroot maar tegelijkertijd ook de efficiency van de nog niet geautomatiseerde administratie opvoert. De karakteristieken van dit beleid worden in dit boek vanuit verschillende gezichtshoeken benaderd en besproken. Daartoe wordt allereerst, in enkele inleidende hoofdstukken, ingegaan op de beginse-

len en de structuren van de administratieve informatie-processing. Vervolgens worden de technieken besproken die van het integrale „Voorhof“-beleid deel uitmaken. In een slothoofdstuk wordt de „Voorhof der automatisering“ in vogelvlucht samengevat.

Prof. Dr. D. Brüll en Dr. J. W. Zwemer: Goed koopmansgebruik. Uitgeverij FED BV, Deventer, 1977, 62 blz., f. 12,50.

Deze brochure schenkt aandacht aan: het jaarwinstbegrip, het begrip goed koopmansgebruik, de „bestendige gedragslijn“, de rechterlijke begrenzing van goed koopmansgebruik en aan de

wettelijke beperkingen van goed koopmansgebruik. De jurisprudentie is bijgewerkt tot 1 januari 1977.

Mr. J.M.F. Finkensieper: Compendium van de omzetbelasting. Kluwer, Deventer, 1977, 122 blz., f. 25.

Dit compendium beoogt te voorzien in de behoefte om in beknopte vorm van de omzetbelasting kennis te kunnen nemen. Het is een uitgewerkte schets van de BTW en bestrijkt niet alleen deelgebieden, maar geeft een vrijwel compleet systematisch overzicht van de hele omzetbelasting, speciaal toegespitst op het in de dagelijkse praktijk geldende recht.

Financieël accountant: functie met toekomst voor afgestudeerden in de economie.

Dow Chemical Nederland B.V. in Terneuzen zoekt, ter aanvulling van haar afdeling accounting, een financieel accountant op de afdeling financiële administratie.

Bij Dow heeft de financieel accountant een belangrijke functie, die met grote mate van zelfstandigheid vervuld wordt. De aan te stellen functionaris is verantwoordelijk voor:

- het maandelijks opstellen van de balans- en resultatenrekening
- de cashflow rapportering
- de vreemde valuta rapportering
- de controle op de uitgaande geldstroom.

Jonge ekonomen worden door Dow „on the job“ verder opgeleid. Bij vele contacten en bij het rapporteren is Engels de voertaal. Een goede beheersing van deze taal is dus noodzakelijk. Zij die hun SPD-II behaald hebben worden ook uitgenodigd te reageren.

Het gaat hier om een functie met interessante perspectieven. Als u ambitieus en dynamisch bent, graag verantwoordelijkheid

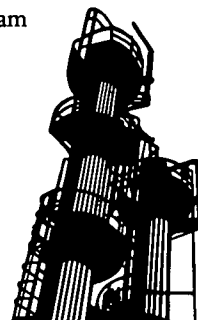
draagt voor uw eigen werk en carrière in het bedrijfsleven wilt maken, neemt u dan zo spoedig mogelijk contact op met Personeelszaken, J. Robinson, Postbus 48, Terneuzen. Telefoon: 01150 - 189 20, toestel 2704.

In Terneuzen is het grootste Dow productiebedrijf buiten de V.S. gevestigd. Meer dan 20 fabrieken, met ruim 2100 medewerkers. Producten: chemische halfabrikaten en grondstoffen voor andere industrieën, zoals ethyleen, benzeen, butadieën, styreen, polystyreen, polyethyleen en glycolen, verkocht in meer dan 80 landen. Het is een bijzonder veilig en op milieubescherming gericht bedrijf. Jong (gemiddelde leeftijd 34 jaar) en dynamisch, met uitstekende mogelijkheden voor zowel mannelijke als vrouwelijke medewerkers, op alle niveaus. Dow's overslagbedrijf is gevestigd in de Botlek, terwijl het Europese ingenieursbureau en het inkoop/verkoopkantoor zich in Rotterdam bevinden.

**Dow vindt het vanzelfsprekend
dat vrouwen solliciteren.**



DOW CHEMICAL (NEDERLAND) BV



DT 75-70